

መጠቀሚያ

ሕብረተሰብና ርዥክብን

ህዝቢ ብሉን

ብመምህር ሚካኤል ጋብር

ብዛዕባ ደራሲ

መምህር ሚካኤል ጋብር ኣብ ከባቢ 1940 ዓ.ም. ኣብ መሻ እትብሃል ዓዲ ዋቓ ከተማ ከረን ተወለዱ። መባእታውን ናይ ማእከላይን ደረጃ ትምህርቲ ብሓገዝን ብምትብባዕን ሓው ኣቡኡ በላምበራስ ዋሉቕ ሓማድ ኣብ ከረን ድሕሪ ምውዳእ፡ ናይ ካልኣይ ደረጃ ትምህርቲ ብ1961-1965 ኣብ ቤት ትምህርቲ ልዑል መኩንን (ኣስመራ) ብዘመዱ ኣቶ ዮሐንስ ናፍዕ እናተሓገዘ ቀጸሉ። ኣብቲ ሸዑ ግዜ ዝጠየዔ ናይ ተማሃሮ ኤርትራ ፖለቲካዊ ምንቅስቃስ ዕዙዝን ታሪኻውን ግደ ተጻዊቱ። ብ1971 ናይ ዩንቨርሲቲ ትምህርቲ ብታሪኽ ወዲኡ። ኣብ ዓቢ ዓዲ (ተምቤን)፡ መንደፊራ፡ ከረን፡ ዓቕሩደት ከኣ ከም መምህር ኣገልጊሉ። ብ9 መጋቢት 1975 ነቶም ብጃምላዊ መሕረድቲ ኢትዮጵያ ኣብ ዓቕሩደት ንእተሰውኡ 208 ደቂ ሃገር ድሕሪ ምቕባር ንሜዳ ወዲኡ። ን17 ዓመታት ከኣ ከም ሕብረተሰብኣዊ ካድር ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ተቐለሰ። ኣብ ቀጻሊ ገድላዊ ኣገልግሎቲ እንከሎ ኸኣይ ብ25 ግንቦት 1992 ብድንገት ኣብ ከተማ ከሰላ እተሰውኡ።

መሰል ደራሲ ብሕረ ሕሉው ኢዩ ::

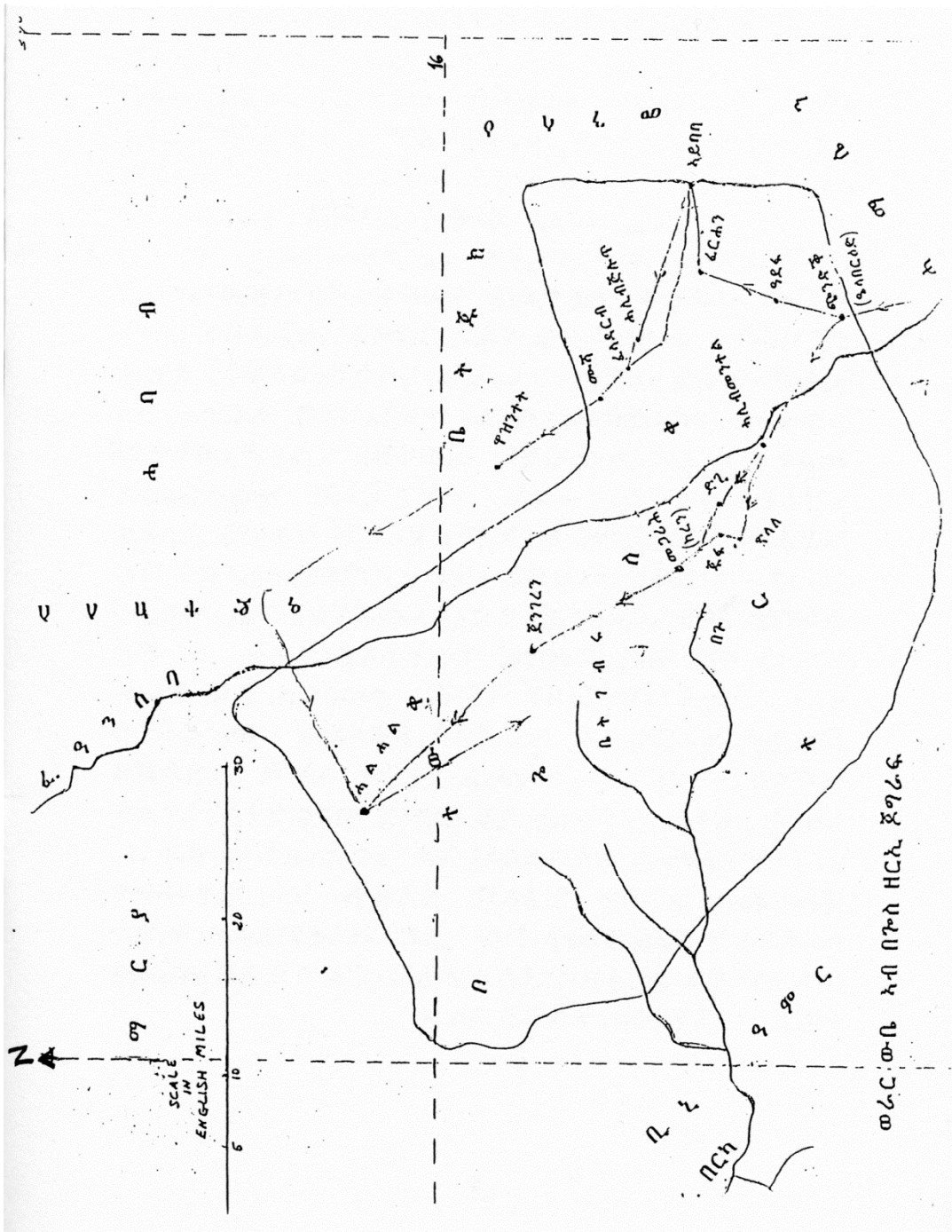
All rights reserved.

ንመዘከርታ

ባለሞባራስ ጥሉቅ ሐሳድን
አቶ ዮሐንስ ናፍሶን ዘጠቅረዎታ።

አርእስቲ

መጥቀስ	8
ታሪካዊ መበቁልን ሕ/ሰብአዊ ርኽክብን ሆዘቢ ብሊን	16
I. መበቁል ሆዘቢ ኤርትራ	16
ታሪክ መሰረት ሆዘቢ ብሊን	20
ሀ)አብ ብሂል እተመርኩሰ	21
ለ)አብ ስነ-ፍጠት እተመርኩሰ	23
II. ሕ/ሰብአዊ ርኽክብ ሆዘቢ ብሊን	29
III. ናይ አርባዓታት ፖለቲካዊ ጽልዎ አብ ሆዘቢ ብሊን	33
IV. ብሊን ካብ 1950 ክሳብ 1961	38
V. ሞጅማር ብረታዊ ቃልስን ሆዘቢ ብሊንን	43
VI. ደሞደሞታ	46

መቼድም

(ብወልደሱስ ዓማር)

ታሪኽ ኤርትራን ህዝባን ብስነ-ፍልጠታውን ዝርዝራውን መልክዑ ገና ብሕጂ ክጽናዕን ክጽሓፍን ዘሎዎ ኢዩ። ካብቲ ኣኻሊ ኣፍልጦ ዘይተሞህላላሉን ደቂቕ መጽናዕቲ ዘይተገብሉን ክፋል ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ ከኣ መበቁልን ሕብረተ-ሰብኣዊ ርኽክባትን ናይቶም ብትግርኛ "ቢለን" ብትግረ "ብለን" ብጃንጃኦም ከኣ "ብሊን" ዝጽውዑ ኣብ ኣውራጃ ከረን ዝርከቡ ፡ ሎሚ ኣስታት 150,000 ዝግመቱ ህዝቢ ኢዩ። ሚካኦል ጋብር ነቲ ቀዳማይ ምዕራፍ ናይዚ ኣድላዩ መጽናዕቲ እዚ ተለሙ ምግዳፍ ከም ዓቢ ዕድል ክቕጽር ይከኣል።

ብዕለት 20 ግንቦት 1992 መሰነይታ እዛ ቀጺላ እትርከብ ጽሕፍቱ ኣብ ዝለኣኸለይ ደብዳቤ፡ "እቲ ኣራኽቦ ብምስኣን ዝደንጎዮ ጽሑፍ እንሆ ሕጂ እሰደልካ ኣሎኹ፡ ክዕረ ወይ ክውሰኽ ዘሎዎ ነገራት እንተሃልዩ ባዕልኻ ርኣዮ ፡ ክትውከሰኒ እውን ትኽእል" ይብል። ሚካኦል ግን እታ ዝለኣኸ ጽሕፍቱ ኣብ እተላእከቶ ከይበጽሐት ብ25 ግንቦት 1992 ብድንገት ብምስዒኡ ሓጻር መጽናዕታዊት ድርሳኑ ምዕራይ ይኹን ምውሳኽ ከይተሓሰበላ ተሓቲማ ንኣንበብታ ትቕርብ ኣላ።

ብመሰረቱ እዛ ጽሕፍቲ ክልተ መልክዕ ኣቕራርባ ከህልዎ ድልየት ደራሲ ነይሩ።

ንሱ ኸኣ መጀመርያ ከምዛላቶ ብዝቀልጠፈ ግዜ ከትሕተም፡ ድሒራ ኸኣ ብእንግሊዝ ተተርጉማ መእተዊ ምዕራፍ ናይ ካልእ ጽሑፍ ደራሲ ከትከውን ኢዩ። እቲ ንሳ እተመሓላልፎ መልእኸቲ ከምዚ ዝሰዕብ ኢዩ፡ -

1. ብሂላዊ ታሪኽ ከም ዘቕርቦ፡ ህዝቢ ብሊን ቕድሚ ኣስታት 7-10 ዘመናት ካብ ማእከላይ ጉቦታት ኢትዮጵያ ተጓዲዞም ኣብ በጎስ ሰፈሩ። ስነ-ፍልጠታዊ ግምት ግን ኣብ ተወሳኺን ፍልይ ዝበለን መደምደምታ ይመርሕ።

2. ደራሲ ነቲ ሓፈሻዊ ኩሻዊ (ሓማዊ) መሰረት ምሉእ ህዝቢ ኤርትራ ብምጥቃስ እቲ ኣብ ቀረባ ዓመታት እተጻሕተረ'ሞ ሎሚ ኣብቲ ከባቢ ሰፊኑ ዘሎ እንዳዊ ፍልልያት ኣብ ዓይኒ ታሪኽ ዋጋ ከም ዘይብሉ የብርህ።

3. ሰዉእ ሚካኤል ኣብታ ብ1971 ዓ.ም. ብታሪኽ ካብ ናይ ሸዑ ቀዳማዊ ሃይለስላሴ ዩኒቨርሲቲ ከምረቕ እንከሎ ዘቕረባ መጽናዕቲ ከሳብ 1890 ዓ.ም. ኣብ ዝነበረ ግዜ ኣብ ልዕሊ ህዝቢ በጎስ ንእተገብረ ወራርን ሓፈሻዊ ኩነታቶምን ተንቲኑ ነይሩ። ኣብዛ ናይ ሕጂ ጽሕፍቲ ኸኣ ህዝቢ ብሊን ኣብ ዝሓለፈ 100 ዓመታት ታሪኽ ኤርትራ ከመይ ዓይነት ጉዕዞ ከምዘሕለፈ ይምህር።

"ወዲ ጋብር" ምሉእ ህይወቱ መምህር ነይሩ። ንእሽቶ እንከሎ ከይተረፈ እንትርፎ ዓበይቲ ዘዘንትውዖ ታሪኽን ወግዕን ባዕሉ ኣንቢቡ ዝቕሰሞ ፍልጠትን ንኺልኣት ምክፍል ካልእ ዋዛ አይፈልጥን ነይሩ። ኣብቲ ናይ 21

ዓመታት ናይ መምህርና ኣገልግሎቲ (ማለት 5 ዓመት ትሕቲ መንግስቲ ኢትዮጵያ 17 ዓመት ከኣ ከም ሕብረተ-ሰብኣዊ ካድር ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ) ብዙሓት ደቂ ሃገር ምሂሩን ኮስኩሱን ኢዩ።

ሎሚ ኣብ ዘይህላዌኡ እውን ነቲ ናይ ፍልጠት ምዝርጋሕ ግደኡ ይቐጽል ኣሎ። ሓጺር ታሪኽ ኤርትራ ዝኣርእስታ መጽሓፍ ካብቲ መምህሪ ሰነዳትን መወከስን ቤት ትምህርትታት ሰውራ ኮይና ጸኒሓ ኢያ። ብሕልፊ እኳ ኣብታ ብጸዓቱን ተባዕ ቅዋማቱን ኣብ ትሕቲ ጽንኩር ኩነታት ንብዙሕ ዓመታት ቀጺላ ንኣሽሓት ኤርትራውያን መንእሰይ ዝመሃረት ካልኣይ ደረጃ ቤት ትምህርቲ ሕቡራት ሃገራት ኣብ ከሰላ፡ን መምህሪ ቃልሲ ኤርትራ ኢሉ ዘዳለዎ መጽናዕትታት እውን ቀጺሊ ጠቓሚ ኣገልግሎት ከህብ ምጻኑ ኣየጠራዋርን። እታ በጎስ ካብ 1849 ከሳብ 1890 ዝኣርእስታ ጽሑፍ ከምዘላቶ ብቋንቋ እንግሊዝ ተሓቲማ ንኣንብብቲ ተዘርጊሓ። ካብቲ ቀንዲ ትሕዝቶኣ ኣብዚ ኣሕጺርካ ምዋቃስ ጠቓሚ ከይኮነ ኣይተርፍን። እታ ኣብ ላዕሊ እተጠቐሰት ናይ 1971 ዓ.ም. መጽናዕቲ ኣብ ከምዚ ዝስዕብ ሓሙሽተ ምዕራፍት ትኸፈል፡-

1. መበቁል ህዝቢ ብሊን

ህዝቢ ብሊን ምስቶም ኣብ ማእከላይ ከበሳታት ኢትዮጵያ ዝርከቡ ህዝቢ ኣገው ቋንቋዊ ርክብ ከም ዘሎዎም ርግጽ

ኢዩ። ኣብ ከባቢ 1000 ዓ.ም. ብንግስቲ ዮዲት እተላዕለ ቀጻሊ ሁከት ብምንባሩ ካብ መሬት ኣገው ሃዲሞም ኣብ ካልእ ቦታታት ዝሰፈሩ ሰባት ይነብሩ። ኣብ ከባቢ ውድቀት ንግስነት ዛጔን (መበል 13 ዘመን) ግዜ ወራር ኣሕመድ ግራኝን (መበል 16 ዘመን) ቅላነት ስለዘይነበረ ምንቅስቃስ ናይ ኣህዛብ ተራእዩ። በዚ ኩነታት እዚ ካብ ማእከላይ ጎበታት ኢትዮጵያ ተጓዲዞም ኣብ በጎስ ዝሰፈሩ ጉጅለታት ነይሮም ። ኩይኑ ግን ኣብ በጎስ ብሊን ዝዛረቡ ቤት ሙሲ እተባህሉ ህዝቢ ከምዝጸንሑዎም ይዝረብ ። ስለዚ ካኣ እቲ ብሊን ካብ ከምዚ ቦታ መጺኦም ዝብል ኣፍኣዊ ታሪኽ ገና መጽናዕቲ የድልዮ።

2. ዘመተታት ኣብ ልዕሊ በጎስ (1849 - 1860)

መሬት በጎስ ብመጠኑ ሃብታምን ማእከላይ ቦታን ዝሓዘ ብምንባሩ ኣደዳ እተደጋገመ መጥቃዕትታት ኩይኑ ንረኽቦ። ኣብ ኣመጻጽኣ መግዛእቲ ንኤርትራውን በጎስ ሓደ ፍሉይን ኣገዳስን ምዕራፍ ሒዙ ይርከብ።

ድርሳን ሚካኤል ከም ዘረጋግጾ ዘመነ ውቤ (ዎበርካ !) እቲ ዘኸፍኦ ዘመን ወራርን ዘይቅላነትን ከም ዘነበረ ክሳዕ ሎሚ ይዝንተወሉ። ደጃቾ ውቤ ናይ መወዳእታ መጥቃዕቱ ኣብ ልዕሊ በጎስ ብ1849 ዓ.ም. ኣካየዶ። ብድሕሪኡ ዝሰዓበ ወራርን ዘመተን ካብ ምዕራባዊ ባርካ ይምንጩ ነበረ ።

እቲ ካብ 1821 ዓ.ም. ጀሚሩ ኣብ ከሰላ ዝዓረደ ሰራዊት ግብጺ ብ1850 ዓ.ም. ናብ መሬት በጎስ ተቐላቐሉ። ብዙሕ ዓድታትውን ኣበላበሉ ንብሉን ቤተ-ተርቀ ናብ ናይ ሮማ ቤተ ክርስቲያን ክኣምኑ ከሎዉ ብሊን ቤት ጠውቀ ከኣ ብ1849 ዓ.ም. ንሃይማኖት እስልምና ብዕሊ ተቐበሉ። (ቅድሚኦም ብ1835 ዓ.ም. ህዝቢ ማርያ፡ ብ1838 ዓ.ም. ከኣ ህዝቢ ሓባብ እስልምና ተቐቢሎም ነይሮም።) ብ1854 ዓ.ም. ከረን ብከቢድ ሰራዊት ከሰላ ተጠቐዔት። ብዙሓት ሰባት ክሞቱ እንከሎዉ 340 ቈልዑን ኣንስትን ንባርነት ተወስዱ። ምስቲ ሸዑ እተዘምተ ንብረት 1800 ከብቲ ነይረን።

ብርእይቶ ሚካኦል እቲ ሸዑ ዘመን እተፈጸመ ንከተማ እስክንድርያን ሰወጽን ዘራኸበ መንገዲ ባቡርን ምኽፋት መስመር ተለግፎም ኣብ መንጎ ሰወጽን ሰዋኪንን ነቲ ኣብ ልዕሊ በጎስ ዝጸንሐ ጠመተ ግብጺ ዝያዳ ኣባልሐ።

3. ካልኣይ ምዕራፍ ወራር ኣብ ልዕሊ በጎስ (1860-1872)

ብሊን ሓደ ሞሙር ኣመሓዳድራ ኣይነበሮምን፤ ብሓድነት ንጸላእቶም ብዘይምምካቶም ከኣ ብዙሕ ይጉድኡ ነይሮም። ኣብ ውሽጥዚ ኣብ ላዕሊ እተጠቐሰ ግዜ እቲ ከባቢ ብግብጻውያንን ገዛእቲ ትግራይን ይጭነቐ ነበረ። ብ1863 ዓ.ም. 12 ዓድታት በጎስ ብወረርቲ ሓይልታት

ነዲደን። ብ1865 ዓ.ም. ዓበይቲ ዓዲ ተኣኪቦም ዕቅዱን መንግስቲ እንግሊዝ ከሓቱ ወሲኖም። እቲ ብፕላውደን እተባህለ ቆንስል ብሪጣንያ እተመሓላለፈ መልእኽቶም ግን ነቶም ኣብ መቐደላ ተኣሲሮም ዝነበሩ እንግሊዛውያን ጸገም ከየጓንፎም ተባሂሉ መልሲ ኣይተሃህቦን።

ብጥሪ 1867 ዓ.ም. ሰራዊት ግብጺ ከረን ኣተወ። ብስግኣት ዝኣክል ከኣ እቲ ህዝቢ ኣብ ፈቐዶ ጎቦታት ተዓቕቦ ። መሬት በጎስ ብዕሊ ግዝኣት ግብጺ ተባሂሉ ብወርነር ሙንዚንገር ፓሻ (ምስትንጅር ባሻ) እተባህለ ወዲ ስዊዘርላንድ ብሰነ 1872 ዓ.ም. ተኣወጀ።

4. በጎስ ኣብ ትሕቲ ግብጺ (1872 - 1884)

እቲ ን12 ዓመታት ዝቐጸለ ናይ ግብጺ መግዛእቲ ብመጠኑ ሰላምን ቅላነትን ነበሮ። ምስዮናውያንን ህዝቢ በጎስን ከኣ ብሰላም ዘሕለፍዎ ግዜ ነበረ። ሙንዚንገር ፓሻ ገዛኢ በጎስ ኮይኑ ምስ ተሾመ ፡ ነቲ ዝነበረ ብሹማምንቲ (ሰዩም) ዝካየድ ኣመሓድራ ከምዝነበረ ከቐጸል ገደፎ፣ግን ባርነት ከልኪሉ ይበሃል። በዚ ግዜ እዚ ኢዩ ከረን ብመስመራት ተለግራም ብከሰላን ባጽዕን ኣቢላ ምስ ካይሮ ከምእትራኹብ እተገብረ። እቶም ኣብ ዕርዲ ከረን (ፎርቶ) ዝነበሩ 1500 ሰራዊት ግብጺ ኣብቲ ካብ ከረን ንባጽዕን ንከሰላን ዘራኹብ ጽርግያ ኣብ ምስራሕ ተኸፈሉ።

ቅላነት ብምስፋኑ ምስዮናውያን ትምህርቲ

ከስፋሕፍሑ ከኢሎም ። ብ1883 ዓ.ም. አብ ከረን 650 ተማሃሮ ነበሩ ካብአቶም 150 አብ ሓዳሪ ቤት ትምህርቲ ይመሃሩ ነይሮም ። ካብቶም 16 መማህራን መብዛሕትኦም (ከህናትን ደናግልን) ፈረንሳውያን ስለዝነበሩ ናይ ትምህርቲ ቋንቋ ብፈረንሳ ነበረ ። (ፈረንሳ አብ በጎስ መደበር ከህልዋ ብዙሕ ዘይተዓወተ ወስታታት ነይሩዋ ።)

መግዛእቲ ግብጺ በቲ አብ ሱዳን እተራእየ ናይ ማህዳውያን ምልዕዓል ከዳኸም ጀመረ ። ዓባይ ብሪባንያን ጽግዕተኛኣ ዝኾነት ግብጽን ከኣ ብ1884 ዓ.ም. ነቲ አብ ዕርዲ ከረን ዝነበረ ብረት ብምሉኡ ንራእሲ አሉላ አስተሊመን፡ ብማህዳውያን ተሳዒሩ አብ ምዝላቕ ንዝነበረ ሰራዊተን ብበጎስ ኣቢሉ ንባጽዕ ብሰላም ከምዝሓልፍ ገበራ ።

5. ምእታው ጣልያን አብ በጎስ (1884 - 1890)

ከምቲ አብ ላዕሊ እተጠቐሰ ስምምዕ መሰረት ራእሲ አሉላ ብመስከረም 1884 ዓ.ም. ሰራዊቱ መሪሑ ከረን ይኣቲ፡ ነቲ እንግሊዛውያን ዝደለይዎ መደብ፡ ማለት ምክያድ ውግእ ኣንጻር ማህዲ ከኣ ሽዑ ንሽዑ ይሸባሸበሉ ። ውግእን ህውከትን እናዛየደ ስለዝኸደ መነባብሮ ህዝቢ ብጣዕሚ ኣንቁልቁለ ። ምስዮናውያን ሰላም ብምስኣን ስርሖም ካብ ምስላዋ ተዓናቐፍ ።

ኢጣልያ ብ1887 ዓ.ም. አብ ተዳዓሊ (Dogali) ድሕሪ ምሽናፋ በጎስ ንምሓዝ መደበት ። ብሓምላ 1888 ዓ.ም. ከኣ ባላምበራስ ካፊል ጎፋር እተባህለ ሸፍትነት ገዲፋ ወኪል ኢጣልያ ብምኽን ባንደራ ጣልያን

ኣብ ፎርቶ ከረን ሰቕለ :: በቲ ግዜቲ ብዝነበረ ስእነት
ሰላምን ምጣኔ-ሃብታዊ ሽግራትን፡ ምምጻእ ጣልያን ከም
ወሃብ ሰላም ተቆጽረ :: እቲ ከቢድ ጥሜት "ኮርቦኒ"፡
ብትግርኛ "ኣካሒዳ" ኣብ በጐስ ብ1890 ዓ.ም. ጀመረ ::

o o o o o o

እዚ ኣብ ላዕሊ ብሕጽር ዝበለ ቃላት
እተጠቕሰ ሓቅታት ካብቲ ናይ ቋንቋ እንግሊዝ ጽሑፍ
ተተርጉሙ ብኡርትራዊ ቋንቋታት ክቀርብ ገና ናይ ተገደስቲ
ቈላሕታ ይሓትት።

ነዛ ሓጻር መጽሓፍ ብኮምፕዩተር (ትግርኛ)
ንዘዳለዎ ሓሠ ተጽላይ ዮሐንስ ('ሸወዴ'ን) ክንዲ ሰው-እ
ደራሲ ኮይነ ፍሉይ ሞስጋና ክቐርበሎም እፈቱ።

ሠ.ሓ.

ጥሪ 1995 ዓ.ም.።

ታሪኻዊ መበቁልን ሕብረተሰብኣዊ ርኽክብን ህዝቢ ብሊን

I. መበቁል ህዝቢ ኤርትራ

መሰረት መበቁል ህዝቢ ኤርትራ ካብ ሰለስተ ነብሶም ዝኾኑሉ ዓበይቲ ዓሌታት ከምዝኾነ ኣብ ብዙሕ ናይ ታሪኽ መጻሕፍቲ ተገሊጹ ይርከብ፤ እዚ ድማ፡ -

1. ኒላዊ ወይ ጸሊም ኣፍሪቃዊ ሰረት (Nilotic Race)
2. ሓማዊ ወይ ኩሻዊ ሰረት (Hamitic or Kushitic Race)
3. ሴማዊ ሰረት (Semitic Race)

ተባሂሉ ይፍለጥ። እቲ ኒላዊ ዓሌት ኣብ ከባቢ ፈለግ ኒል ስለዝርከብ በዚ ስምዚ ተሰምዖ ። እዚ ዓሌት እዚ ቀንዲ መሰረት ናይ ወዲ-ሰብ ዝኾነ እሞ ኣብ ዓለም እቲ ቀዳማይ መሰረት ሰብን ታሪኽ ወዲ-ሰብን ከምዝኾነ ብታሪኻውያን ዝተመስከረሉ ኢዩ ። ኣብ ኣፍሪቃ እውን ብቀዳምትነት ስልጣኔኡን መናባብሮኡን ፍሉጥ ዝኾነ እዩ፤ ኣብ ኤርትራ ድማ ቅድሚ ምምጻእ ወይ ምዕባለ ደቂ ኩሽ ብዓብላልነት ዝፍለጥ ዝነበረን ናይ ነዊሕ ግዜ ስልጣኔ ኣሰራት ዘለዎን ኢዩ ። እዚ ዓሌት እዚ ኣብ ኤርትራ ከምኡ እውን ኣብ መላእ ኣፍሪቃ ቅድሚ እሸሓት ዓመታት ከላብ ገማግም

ቀይሕ ባሕርን ህንዳዊ ውቅያኖስን አትላንቲካዊ ውቅያኖስን ማእከላይ ባሕርን ተዘርጊሎታል ይረከብ እንተነበረ ድሒሩ ብድፍኢት ናይ ኩሻውያን ኣብ ማእከላይ ቦታታት ናይ ኣፍሪቃ ክውሰን ተገዲዶ ። ሎሚ ኣብ ደቡባዊ ምዕራብ ጎላጎል ኤርትራ ኣብ ከባቢ ጋሽን ሰቲትን ብህዝቢ ኩናማን ባርያን (ናራ) ተወኪሉ ይርከብ። ኣብ መዋእል ኒላውያን መነባብሮ ሰብ ኣብ ምምእራር ናይ ዱር ፍረታት ዝተመርኮሰ እኳ እንተነበረ በብቐሩናብ ናይ ሕርሻ ኣገባብ ስለዝማዕበለ ዓበይቲ ዓድታትን፡ ምእኩል ምምሕዳር ዘድልዮ ከባቢታትን እውን ነይሩ። ካብቲ ግዜ እቲ ኣትሒዙ ዝቐጸለ ናይ ዘርእታት እኽሊ ምዝርጋሕን ናይ ሕርሻ ኣገባባትን ኣብ መንጎ ህዝቢ ኩናማን ባርያን ምዕቡል ምንባሩ ይንገር። ኣብዚ ዘሎናዮ ግዜ ከይተረፈ (እኽሊ ባርያ) "ባርኦርን" (እኽሊ ባዜን) "ባደናይን" ዝበሃሉ ፍሉጣት ዘርእታት ኢዮም።

ከምቲ ተጠቂሱ ዘሎ እቲ ቀዳማይ ሰብ ኣብ ኤርትራ ብኒላውያን ክውከል ከሎ፡ ድሕሪ እዚ ካብ ሸነሽ ግብጺ ብምዕራባዊ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ተዘርጊሎ ንመላእ ኤርትራ ዝተቆጸጸረ እቲ ናይ ኩሻ ወይ ሃም ዓሌት እዩ። እዚ ዓሌት እዚ ኣብ ኤርትራ ጥራሕ ከይተወሰነ ኣብ ናይ ሎሚ ሱዳን፡ ኢትዮጵያ፡ ሶማሊ እውን ተዘርገሐ። ኣብ ኤርትራ ክሳብ ገማግም ባሕሪ ተዘርጊሎም ዝነበሩ ኒላውያን ድማ ናብ ምዕራብ ወገን ኤርትራ ማለት ናብ ማእከላይ ቦታታት ኣፍሪቃ ተደፍኡ። እዚ ምምጻእ ናይ ኩሻውያን ካብ 5000 -3000 ቅ.ል.ክ. ኣብ ዝነበረ ግዜ ክኸውን ከሎ በቲ ግዜ እቲ ብርቱዕ ናይ መሬት ንቐጸት ወይ ድርቀት (drought)

ዝነበረሉ እዋን እዩ። በዚ ዝኣክል ምድረበዳ ሰሃራን ካልእ ኣብ ሰሜን ምብራቕ ኣፍሪቃን ዝርከቡ ምድረ-በዳታትን ዝተፈጥረሉ ግዜ ነበረ ። ስለ'ዚ እቲ ናይ ኒላውያን ንውሸጢ ኣፍሪቃ ምድሩን ብኩሻውያን ጥራሕ ዘይኮነስ መሬት ብምድራቹ መግቢም ዝምእርሩሉ ቦታታት ዱር ንምርካብ እውን ነበረ ።

ኩሻውያን ግን ኣብ ሓውሲ ምድረበዳ ምንባር አይጽግሞምን ነበረ ። ብርግጽ'ውን ኣብቲ ግዜ ነቕጺ ዝተዘርግሑ ኩሻውያን ምስቲ ናይ ምድረ-በዳ ከባቢ ብዝሰማማዕ ኣገባብ ክምዕብሉን ክዓብዩን ከኣሉ። ብፍላይ ኣብዚ ግዜ እዚ ከም ገመል ዝኣመሰሉ ንመጓጓዣያ ኮነ ንመግቢ ኣብ ምድረ-በዳ ከጠቐሙ ዝኸእሉ እንስሳታት ከፍርዩ ከኣሉ። መነባብሮኦም ብዝበለጸ ኣብ ጉስነት ዝተመርኩሰ እኳ እንተ ነበረ በብቐሩ ኣብ ሕርሻ ስለዘድሃቡ ኣብ ቀዋሚ ቦታታትን ምዕቡል ደረጃን ብረትን ክበጽሑ ከኣሉ። እዞም ዓሌት እዚኦም ኣብ ሰሜን ኣፍሪቃ ከም ማሮኮ፣ ኣልጀርያ፣ ቱኒዝያ፣ ሊብያ፣ ግብጺ ብብዝሒ ክዘርግሑ ከኣሉ። ቀጺሎም ናብ ቀርኒ ኣፍሪቃ ማለት ኣብ ሱዳን፣ ኤርትራ፣ ኢትዮጵያ፣ ጅቡቲ፣ ሶማሊን በቲ ኣብ ላዕሊ ተጠቂሱ ዘሎ ግዜ ጀሚሮም ክቐመጡ ከኣሉ። ኩሻውያን ኣብ ናይ ህንጻታት ጥበብን፣ ሙዚቃን ዓቢ ስልጣኔ ኣበርከቱ። ካብ ናይ ስልጣኔ ኣሰራቶም እቶም ኣብ ግብጺ ዝርከቡ ናይ ታሪኽ መስተንክር ካብ ዝኾኑ ዓበይቲ ፒራሚዳት ይጥቀሱ። ኣብ ኤርትራን ኢትዮጵያን እውን ቅድሚ ምምጻእ ሴማውያን ናይ ህንጻታት ጥበብ ዝተሰርሑ ህንጻታት ኩሎም ከም ናይ ኩሽ (Kushitic)

ይፍለጡ። እዘም ህዝቢ እዚኦም ኣብ ኤርትራ ብሕዳረብ፡ ብሊን፡ ሳሆ ፡ ዓፋር ዝዛረቡ ሕብረተሰባት (Linguistic groups) ይውከሉ። ኣብ ካልእ ቦታታት ቀርኒ ኣፍሪቃ ድማ ብሶማል፡ ሲዳማ፡ ኦሮሞ፡ ኣገው ይውከሉ።

እቲ ሳልሳይን ኣብ ኣፍሪቃ ድሒሩ ዝኣተወን ዓሌት እቲ ሴማዊ ዓሌት ኢዩ። እዚ ብኣስታት ብ1000 ቅ.ል.ክ. ካብ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ንቐይሕ ባሕሪ ብምስጋር ናብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ኣቲዩ። እዚ ዓሌት እዚ ብቍጽሪ እኳ ምስቲ ኒላዊ ኮነ ወይ ኩሻዊ ዓሌት ዝወዳደር እንተዘይኮነ ብመጠኑ ዝተመሓየሽ ኣገባብ ሕርሳ ሓዙ ኣተወ። (እቶም ቅድሚኡ ኣብ ኤርትራ ዘጸንሑ ናይ ስነ-ጽሑፍ ኣሰር ዝገደፈ ትሕዝቶ ኣይነበሮምን።) እቲ እተበገሱሉ ናይ ዓረብ ሓውሲ ደሴት ቦታታት ከም ዮመን ዝኣመሰለ ከበሳዊ ቦታ ብምኳኑ ከምኡ እውን ብዙሕ ዝናብ ዝርከቦ ቦታታት ስለዝነበረ እዘም ሰባት እዚኦም ኣብ ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ንኸነብሩ ኣይጠዓሞምን እሞ ምስቲ ናይ ዓጾም ክሊማ ወይ ንፋስ ዝሰማማዕ ከበሳ ኤርትራን ኢትዮጵያን ስለዝኾነ ኣብቲ ዝሓል ቦታታት ከበሳ ተቐመጡ።

ከምቲ ኣብ ላዕሊ ተጠቒሱ ዘሎ እዘም ህዝቢ እዚኦም ዝተመሓየሽ ኣገባብ ሕርሻን ስነ-ጽሑፍን ናቶም ሃይማኖትን ሓዘም ስለዝመጹ ፡ ነቲ ዝሰፈሩሉ ከባቢ

ብመጠኑ ከጸልውዎ ኣብ ውሱን ቦታት ድማ ከዕብልልዎ ከኣሉ። እዞም ህዝቢ እዚኦም ብሳባውያን፡ ሓበሻት፡ ኣግኣዝያን ብዝብል ኣስማት ዝፍለጡ ነበሩ።

እቲ ዓበይቲ ናይ ታሪኽ ኣሰራትን ናይ ምምሕዳር ቦታታትን ናይዞም ህዝቢ እዚኦም ሎሚ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ማለት ኣብ ከስከሰ ፡ ቆሓይቶ ፡ መጠራ ፡ ይርከብ። ካብዚ ሓሊፋውን ኣብ ኢትዮጵያ ኣብ ኣኹሱምን የሓን ዓበይቲ ናይ ታሪኽም ሓወልትን ናይ ዓቢ ስልጣኔ ኣሰራትን ገደፉ። ካብ ኤርትራ ወጻኢ እዚ ሴማዊ ባህሊ እዚ ምስ ዓረብን እብራይስጥን ባህሊ ይዛመድ። ስልጣኔ ሴማዊ ህዝቢ ኣብ ኤርትራ በቶም ትግርኛን ትግረን ዝዛረቡ ሕብረተ-ሰብ ይውከል። እቲ ቋንቋን ሓፊሻዊ ባህልን ናይዚ ህዝቢ እዚ ካብ መጀመርታኡ ዝተመሓየሸ ስለዝነበረ ብቐጻልነት እናሰፍሖ ስለዝኸደን ኣብ ዘሎናዮ ግዜ እቲ ኩሻዊ ወገን ኮነ ወይ ኒላዊ ህዝቢ ኤርትራ ነቲ ናይ ሴም ባህሊ ብቐጻልነት እናተቐበለን እናተጠቐመን ይኸይድ ኣሎ።

1. ታሪኽ መሰረት ህዝቢ ብሊን

ኣብ ላዕሊ ተገሊጹ ከምዘሎ ህዝቢ ብሊን መሰረቱ ካብ ኩሻዊ ወገን ህዝቢ ኤርትራ እዩ። ካሳብ ሕጂ ተጻሒፍ ካብ ዝርከብ ታሪኽ ብሊን ሸሕጊ ብደቂቕ ዝተገልጸ ብብዝሒ እንተዘየሎ፣ ንኣመጻጽኣ ብሊን ብኸልተ ኣረኣእያ ዘኸርብ ርእይቶ ንረክብ። እቲ ቀዳማይ ኣቀራርባ ኣብቲ

ከዘውተር ዝጸንሐ ባህሊ ዝተመርኮሰ እሞ ኣብ መንጎ ብሊን ኮነ ካልእ ህዝቢ ኤርትራ ብብዝሒ ተዘርጊሑ ዝርከብ እዩ። እቲ ካልኣይ ብብዝሒ ዘይተጻሕፎ ከምኡውን ጌና ዘይተፈልጠ ክኸውን ከሎ፡ ንስነ-ፍልጠታዊ ታሪኽ ዝተኸተለ ኣተሓሳስባ ዝምርኮሰ ኣቀራሪባ እዩ። ንኸልቲኡ ኣቀራሪባ ድሕሪ ምግላጽ፡ነቲ ስነ-ፍልጠታዊ ትሕዝቶ ኣለዎ ንዝበሃል ፈሊኻ ምግላጽ ኣድላዩ ይኸውን።

ሀ. ኣብ ብሂል ወይ ተረት እተመርኮሰ ኣቀራሪባ

ኣብዚ ህዝቢ ብሊን ካብ ላስታ ብመሪሕነት ደቂ ተርቀ (ታረቀ) ንከረን ተሰዲጾም ከምዝመጹ እሞ እቶም ሸድሸተ ወይ ሸውዓተ ደቂ ተርቀ ምስቶም ኣኸቲሎምም ዝመጹ ሓደት ተኸተልቲ ነቲ ከባቢ ከረን ዝነበረ ተቐማጢ ሕዝቢ (ባርያ) ኣልጊሶም ወነንቲ እቲ መሬት ኮይኖም ይበሃል። ደቂ ተርቀ ብፍላይ ንከባቢ ከረን ወይ ከኣ ነቲ ሰንሒት ዝበሃል ቦታ ጥራሕ ክሕዙ ከሎዉ ድሕሪኦም ማለት ድሕሪ ነዊሕ ዓመታት እንደገና ካልኦት ኣካል ናይ ብሊን ማለት ደቂ ጠውቀ (ታወቀ) ካብ ደምቢያ ብምልዓል ብዓዲ ተከለዛን ጌሮም ብሰንሒት ኣቋሪጾም ኣብ ሓልሓል በጎስ ተቐመጡ ይበሃል። ብኸልእ ብሂል ከኣ፡ሓደ ክፋል ናይ ደቂ ጠውቀ ኣብ ዓዲ ተከለዛን ከምዝተረፉን ከምቲ ሓሓሊፉ ደቂ ጠውቀ ብጠውቀጃን(ዛን) ዝፍለጡ፡ እቲ ኣቶም'ውን ድምበጃን(ዛን) ይበሃሉ። እዚ ድማ ካብ ደምቢያ ከምዝመጹ መፍለጢኦም'ዩ እናተባህለ ይንገር። እቲ ናይ ኣፍ ታሪኽ ደቂ ተርቀ ንሰንሒት ክሕዙ ከሎዉ ዝጸንሕዎም

ህዝቢ ባርያ(ናሬ) ምክኒኖም ከገልጽ ከሎ፡ ጠውቀ ንሐልሐል በጎስ ከሕዙ ከሎው ግን ቤት-ሙሲ ዝበሃሉ ቋንቋ ብሊን ዝዛረቡ ሰባት ከምዝጸንሕዎም፡ ድሕሪ ብርቱዕ ውግእ ድማ ደቂ-ጠውቀ ንቤት-ሙሲ ከምዝሸነፍዎም ይገልጽ። ብቤት-ሙሲ ዝስመዩ ኣብ ጠውቀ ኮነ ኣብ ተርቀ ሎሚውን ሓሓሊፍካ ይርከቡ እዮም።

እቶም ነዚ ናይ ቃል ታሪኽ ከም መደብ ታሪኻዊ መጽናዕቶም ዝወሰዱ ጸሓፍቲ ንከም ኮንቲ ሮሲኒ ዝኣመሰሉ ናይ ቋንቋታት ኢትዮጵያ ሊቃውንቲ ብምጥቃስ፡ " እቲ ናይ ብሊን ካብ ላስታን ደምቢያን ንከረን ምምጻእ ታሪኻዊ ሓቅታት ዝሓዘ እዩ።" ይብሉ። እቲ ቀዳማይ ጉዕዞ ናይ ብሊን ብደቂ ተርቀ ማለት ኣብ ግዜ ኣይሁዳዊ ባህሊ እትኸተል ጉዲት እትበሃል ንግስቲ ዝተገብረ እዩ። እዛ ንግስቲ እዚኣ ኣብ መበል ዓሸራይ ክፍለ ዘመን ድ.ል.ክ. ኣብ ማእከላይ ኢትዮጵያ ብምልዓል ኣይሁዳዊ ሃይማኖት ብምትካል ብዙሕ ኣብያተ ክርስቲያናት ከምዘሕረረት ኣብ ልዕሊ መንግስቲ ዛጅ ከኣ ብዙሕ ጉድኣት ከምዝገበረት ብታሪኽ ይፍለጥ። እቲ ብጠውቀ ካብ ወገን ደምቢያ ዝተገብረ ጉዕዞ ድማ ኣብ ግዜ ውድቀት መንግስቲ ዛጅ ማለት ብ1270 ዓ.ም.ፈ. ኣብቲ በታታት ናይ ኣገው ማእከልነትን መንግስትን ምስ ወደቀ ዝተረኸበ ሰደት ወይ ጉዕዞ እዩ ይብሉ።

ለ. ስነ-ፍልጠታዊ ታሪኽ እተመርኩሰ ኣቀራርባ

እዚ ኣቀራርባ እዚ ምስቲ ምስፍሕፍሕ ኩሻዊ ህዝቢ ኣፍሪቃ ዝሰማማዕ እሞ ንህዝቢ ብሊን ምስቲ ኩሻዊ ባህሊ ናይ ኣገው ርኽኩብ ከምዘለዎ ዝገልጽ እዩ። ከምቲ ኣብ ላዕሊ ተገሊጹ ዘሎ ሃማዊ ህዝቢ ኣብ ኣፍሪቃ ምስ ኣስፋሕፈሐ፡ እቲ ቀንዲ ብኩሽ ዝፍለጥ ህዝቢ ካብ ደቡብ ግብጺ ከሳብ ናይ ሎሚ ሶማልያ ኣብ ዝርከብ ቦታታት ከቐመጥ ጀመረ ። እቲ ካብ ደቡብ ግብጺ ከሳብ ከባቢ ሓልሓል በጎስ ዝርከብ ቦታታት ከምኡውን ምሉእ ጎላጉል በርካን ሰምሃርን ብበጃ ተታሕዘ። እቲ ካብ ሓልሓል ጀሚሩ ከሳብ ደቡባዊ ወገን ናይ ላስታ ዝርከብ ድማ ኣብ ትሕቲ ኣገው ኣተወ ። ካብ ካባቢ ላስታ ንደቡብ ማለት ከሳብ ደቡባዊ ዶብ ናይ ሎሚ ኢትዮጵያ ዝርከብ እሞ እቲ ከበሳውን ደቡባዊ ምስራቕ ኢትዮጵያን ዘጠቓልል ኩሉ ብሲዳማ ተታሕዘ ። ካብ ሰምሃር ንደቡብ ገጽካ ዝርከብ ጎላጉል በቶም ካብ ዓሌት ኩሽ ዝኾኑ ሳሆን፡ ዓፋርን፡ ሶማልን ተታሕዘ ።

እዞም ተጠቒሶም ዘለዉ ኣህዛብ ብሓደ ጥንታዊ ናይ ኩሽ ባህሊ ዝፍለጡ እኳ ይኹኑ እምበር ኣብዚ ቦታታት እዚ ብሓደ ግዜ አይመዱን። እቶም ገዳይም ተቐመጥቲ እዚ ቦታ እዚ ኣገውን፡ ሲዳማን፡ ዓፋርን ከኾኑ ከለዉ እቶም ድሒሮም ኣብዚ ቦታታት እዚ ዝኣተዉ በጃ እቶም። ቅድሚ እዞም ዝሰመናዮም ኩሻውያን ምምጽኦም ኩሉ እቲ ንሳቶም ዝሓዘዎ ቦታታት ናይ ኒላውያን ከምዝነበረ በቲ ቅድሚ ሕጂ ኣብ ላዕሊ ዝተጻሓፈ ተገሊጹ ይርከብ። እዚ ማለት ድማ

አብ ሱዳን ኮነ አብ ኤርትራ ከምኡውን አብ ሶማሊን ኢትዮጵያን እቶም ኒላውያን ወይ ጸለምቲ አፍሪቃውያን ንምዕራብ ንማእከላይ አፍሪቃ ገጾም ተደፊኦም ይርከቡ። እቲ ንኒላውያን ዝተከለ አቀማምጣ ኩሻውያን ከምዚ ኢሉ እንከሎ፡ አብቲ መዋእል ናይ ሴማውያን አብ ኤርትራ ምእታው ንበጽኡ። ሴማውያን ከምቲ አብ ላዕሊ ተጠቂሱ ዘሎ አብ ከበሳ ኤርትራ ምስ አተዉ ነቲ ዝጸንሖም ናይ አገው ባህሊ፡ ማለት ሓደ ክፍሊ ናይ ኩሽ ባህሊ፡ ከዕብልልዎ ከአሉ። እቶም አብዚ ቦታ እዚ ዝጸንሑ አገው ነቲ ቋንቋን ስነ-ጽሑፍን፡ አገባብ ሕርሳን ናይቶም ሴማውያን ተቐበሉ። ድሕሪ ናይ ነዊሕ ዓመታት ናይ አገው ቋንቋን ሴማዊ ቋንቋ ግዕዝን ምትሕውዋስ ድማ ሲዲቡ ካብ ክልቲኡ ባህሊ ማለት ካብ አገውን ግዕዝን እቲ ሓዲሽ ዝኾነ እሞ ንክልቲኡ አጣሚሩ ዝሕዝ ቋንቋታት ትግርኛን ትግረን አምሓርኛን ተወልደ። እዚ ናይ ባህልታት ምትሕንፋጽ መስሪሕ እናተኻየደ እንከሎ እቲ ንጹር ናይ አገው ቋንቋን ባህልን እናተሓጸረን እናደኸመን ከደ። እቲ አብ ደቡባዊ ከበሳታት ኤርትራ ዝርከብ ዝነበረ ባህሊ አገው ዳርጋ ጠሪሹ ብትግርኛ ከትካእ ከሎ፡ እቲ አብ ሰሜናዊ ወገን ኤርትራ ማለት ከባቢ ከረንን ሰሜን ሓልሓልን ዝነበረ ድማ ቅድም ብናይ በጃ ባህሊ ቀጺሉ ድማ ብሴማዊ ዝኾነ ቋንቋ ትግረ ተዓብለለ። እቲ ናይ ትግረ ቋንቋን ባህልን ካብ ቀይሕ ባሕሪ ንምዕራብ ገዱ ንሰምሃር፡ መንሳዕ፡ በጃክ፡

ሳሕል፡ ማርያን ድሒሩ ድማ በኒ-ዓምር ከጠቃልል ከሎ እቲ ናይ ትግርኛ ድማ ንደቡብ ገጹ ኣብ ኤርትራ ንሓማሴን፡ ኣከለጉዛይ ፡ ሰራየን ሓዙ ንምሉእ ትግራይ ተዘርጊሑ ይርከብ።

ምስ እዚ ናይ ኣገው ባህሊ ምሕጻርን ምዕብላልን እምበኣር ነቲ ናይ ብሊን ከም ናይ ቋንቋ ጉጅለ ኣመዓባብላ ከገልጽ እፍትን።

እቲ ናይ ኣገው ቋንቋ ብሓደ ቃል ደኣ ይጠቐስ እምበር ብናይ ኩሽ ቋንቋታት ሊቃውንቲ ዝኾኑ ቡርያንን ቱከርን ዝበሃሉ ክልተ ጀርመናውያን ከምዝግለጹ እቲ ቋንቋ ሸድሸተ ዝተፈላለዩ ጨናፍር ኣለውዎ። እዚ ጨናፍር እዚ ቋንቋ ብሊን፡ ናይ ላስታ ኣገው ፍሉይ ቋንቋ፡ ናይ ኣገው ምድር ፍሉይ ቋንቋ፡ ናይ ደምቢያን ቋራን ፍሉይ ቋንቋ ከምኡውን ኣብዚ ከባቢታት እዚ ዝርከብ ካልእ ናይ ኣገው ጨናፍር ቋንቋ ኢሎም ይፈልይዎ። ኣብቲ ናይ ባህልታት ሴምን ኩሽን ናይ ምትሕውዋስ ኩነታት ምስ እነዛምዶ እምበኣር እቶም ኣብ ከረንን ከባቢኣን ዝርከቡ ህዝቢ ብሊን ካብቲ ጌና ናይ ኣገው ባህሊ ዘየጥፍኡ ቋንቋዊ ጉጅለታት ከምዝኾኑ ይበርሃልና። እቲ ቦታታት ኣገው ብምልኡ ብባሕሪ ናይ ሴም ባህሊ ከም ዝተኸበ እንተዳኣ ገሚትና እተን ጌና ዘይተዋሕጣ ደሴታት ከባቢ ከረን፡ ላስታ፡ ገለ ቦታታት ናይ ኣገው ምድርን፡ ደምቢያን ምኺነን ንርዳእ ማለት እዩ። እዚ ድማ እቶም ኣብ ከረን ዘለዉ ብሊን ዲዮም ካብ ላስታ መጺኦም ወይ ድማ እቶም ኣብ ላስታ ዘለው እቶም ካብ ከረን ከይዶም ንዝብል ሕቶ ብመጠኑ ከንምልሽ ይሕግዘና።

ነቲ ህዝቢ ብሊን ካብ ላስታ ተሰዲዶም ንከረን መጺኦም ዝብል ኣቀራርባ ንምርግጋጽ ብዙሕ ሕፃናት ከላዓሉ ናይ ግድን ኢዩ። እቲ ቀዳማይ ሕፃናት እቶም ዝተባህሉ ደቂ ተርቀ እንተዳኣ ብሸውዓተን ዓሰርተን ዝግመቱ ሰባት ኢዞም ካብ ላስታ ንከረን ተጓዲዞም ኮይኖም ነዚ ናይ ሸሕ ኪሎሜትር ርሕቀት ከመይ ንይሮም ሓሊፎም ? እዚ ኹሉ መሬት ኣቋሪጾም ዝመጹኹ ዝኾነ ተቐማጣይ ኣይነበሮን ዲዩ ? እቶም ቀዳሞት ተቐማጦ ከረንከ (ህዝቢ ባርያ) ካብ ዓሰርተ ዘይበዘሉ ድዮም ነይሮም? በዚ ችግሪ እዚ ምስቲ ኹሉ ሕግማትን ጸገማትን ንከረን ዝበጽሑ ኣብዚ ዝሓለፈ ሸሕ ወይ ሸውዓተ ሚእቲ ዓመት ከመይ ኢሎም ነዚ ሎሚ ዝርከብ ቍጽሪ ህዝቢ ከበጽሑ ከኢሎም? እቲ ካልእ ሕፃናት ድማ ናይ ኣሕዛብ ካብ ቦታ ናብ ቦታ ናይ ምጉዓዝ ወይ ድማ ዲሞግራፊያዊ ምንቅስቃስ ጠባያት ኣብ ቀርኒ ኣፍሪቃ ኮነ ኣብ ካልእ ዓለም ካብ ምብራቕ ንምዕራብ ወይ ካብ ሰሜን ንደቡብ ጥራሕ ክኸውን ከሎ፣እዚ ዝተባህለ ናይ ብሊን ጉዕዞ ንምንታይ ብግምጥልሽ ብፍላይ ንሰሜን ገጹ ኮነ? ኣብዚ ናይ ባርባራውያን ጉዕዞ ካብ ኤስያ ንኤውሮጳ፣ ናይ ኤውሮጳውያን ንኣመሪካ፣ ናይ ዓረብ ካብ ማእከላይ ምብራቕ ንማርኮ፣ ኣብ ቀርኒ ኣፍሪቃን ካልእ ቦታታት ኣፍሪቃን ድማ ናይ ኩሻውያንን ኒላውያንን ንደቡብ ኣፍሪቃ፣ ናይ በጃን ሴማውያንን ንደቡብ ፣ ናይ ኦሮሞን ሶማሊን ንምዕራብ ምኽኒ ምዝካር ይኣክል።

እዚ ስነ-ፍልጠታዊ ኣቀራርባ ናይ ኣመጻጽኣ ህዝቢ ብሊን ንክውንነት ሕጂ ዝርከብ ህዝቢ ብሊን ብዝበለጸ ከገልጽ ምኽኣለ። ከምቲ ኣብ ላዕሊ ተጠቂሱ ዘሎ እቲ ናይ ኣገው ባህሊ ኣብ ብዙሕ ቦታታት ከበሳ ኤርትራ ይርከብ።

እዚ ንምርግጋጽ ንኣብነት ናይ ቦታታት ኣስማት፡ ናይ እንዳታት ሕግታት፡ ካብ ላስታ ጀሚርካ ክሳብ ከባቢ ሓልሓል በጉስ በዚ ዝስዕብ ተርታ ይርከቡ። እታ ሎሚ ብላሊበላ እትፍለጥ ርእሰ ከተማ ዛጅ ናይ ጥንቲ ስማ ዓደፋ ከም ዝኾነ ታሪኽ ዘረጋግጾ እዩ። ሎሚ ዓደፋ እትበሃል ዓዲ ኣብ ምብራቕ ሰንሒት ጥቃ ዔላበርዕድ ትርከብ። ኣብ ኣውራጃ ሰቛጣ ጽላለ ዝበሃል ዓዲ ኣሎ። ጽላለ እንደገና ኣብ ከረን ትርከብ። ካብ ላስታ ጀሚርካ ንሰሜን ገጽካ ክሳብ ከረን እዚ ዝስዕብ ናይ ቦታ ኣስማት ብቋንቋ ብሊንን ኣገውን ሓደ ድሕሪ ሓደ ብመስርዕ ክጥቀስ ይከኣል። ዓዲ ባርገለ (ተምበን)፡ ኣድከመን ሓልሓለን (ሰራዩ)፡ ድግድግ፡ ወኪ-ድባ፡ ቢላድባ፡ ደርኩናኹ (ሓማሴን)። ናይ ቦታ ስም ጥራይ ዘይኮነስ እቲ ናይ ቃል ታሪኽ እንዳታት ከበላ እውን መብዛሕትኡ ምስ ናይ ላስታ ኣገው ከምዝተኣሳሰር ይግለጽ። ከም ናይ ደቂ ዛጅ ሕግታት፡ ከም ናይ ኣድከመ ምልጋ ሕግታት ወዘተ ምስ ሕጊ ናይ ላስታ ኣገው ከም ዝዛመድ ብዙሓት ናይ ታሪኽ ጸሓፍቲ ይገልጹ። ናይዚ ቦታታት እዚ ምጥቃስን እቲ ደቡባዊ ኤርትራ (ከበላ) ብብዝሒ ብናይ ኣገው ባህሊ ዝተዓብለለ ምንባሩን ምስ ናይ ህዝቢ ብሊን ኩነታት ምስ ዝዛመድ፡ ንናይ ሎሚ ናይ ብሊን ቀቢላዊ ምንቅስቃሳት ንምርዳእ ኣጸቢቁ ይሕግዘና። ኣብ ዝመጽእ ጽሑፋት ክግለጽ ዘለዎ ናይ ብ"12" ነገድ ዝፍለጡ ኣካል ህዝቢ ብሊን መብቓል ብሓፈሻ ምስ እንዕዘብ ካብ ተምበን፡ ሎጎጭዋ ዛውል (ሓማሴን)፡ ሸከቲ (ሓማሴን)፡ ከም ዝመጹ ይሕብር። እዚ ድማ ልክዕ ካብቲ ካብ ናይ ኣገው ጥንታዊ ባህሊ ናብ ናይ ሴም ባህሊ

ዝተቐየረ ቦታታት ከበሳ ኤርትራ ምኒኑ እዩ ዝሕብር ።
ኣብ ሰንሒት ዝርከብ ህዝቢ ብሊን እምበኣር ከም ህዝቢ
መጠን ምስ ብዙሕ ቦታታት ናይ ከበሳ ዝተኣሳሰረ መበቆል
ዘለዎም ኮይኑ ካብ እተፈላለዩ ቦታ ድሒሮም ይኹን
ቀዲሞም ይምጽኡ እንበር ሓደ መሰረት ዘለዎም ህዝቢ
ምኒኖም ርጉጽ እዩ። ስለዚ ዝኹን ይኹን ኣባል
ሕብረተ-ሰብ ብሊን ካብ ወገን ተርቀ ኢሉ ይእመን ወይ
ካብ ወገን " 12 " ነገድ ኢዩ ይበል መሰረቱ ሓደ፡ ታሪኹ
ሓደ፡ ብዝኹን ይኹን ድማ ዝተፈላለዩ ታሪኽ ከምዘይብሉ
ክርዳእ ይግባእ። ዝኹን ይኹን ሕብረተ-ሰብ ድማ ብባህሉን
መዓልታዊ ኣነባብርኡን ዳኣ እዩ ዝልለ እምበር ብናይ ስጋ
ወይ ደም ዝምድና ጸብጺብካ ዝላገብ ታሪኽ የብሉን።

**II. ሕብረተ-ሰብአዊ ርኽክባት ህዝቢ ብሊን
(Social Relations)**

ህዝቢ ብሊን ካብ ጥንቲ ጀሚሩ መነባብርኡ ኣብ ጉሰነትን ሕርሻን ዝተመርኮሰ እዩ። ኣብቲ ናይ መጀመርያ ግዝያት ምዕባሌቲ ቀንዲ ምርኩስ መነባብርኡ ጉሰነት ከም ዝኾነ ቀጺሉ ድማ ቀንዲ ምርኩስ መነባብርኡ ናብ ሕርሻ ከምዝዘንበለ ካብ ሓፈሻዊ ናይ ምዕባለ ጠባያት ከበርሃልና ይኸእል። እዚ ጠባይ እዚ ድማ ዳርጋ ንኹሉ ህዝቢ ኤርትራ ስለዘጠቃልል ብፍላይ ናይ ብሊን ምዕባለ ዝመልከት ጥራይ ኣይኮነን። ከም ኣብ ካልእ ሕብረተ-ሰብ ዝረከ ከምኡ ኣብ ሕብረተ-ሰብ ብሊንውን ከብርን ፍሉጥነትን ናይ ዝኾነ ኣባል እቲ ሕብረተ-ሰብ በዓቕን ዝውንኖ ንብረት እዩ ዝልለ። እዚ ማለት ከኣ ኣብ ግዜ ዕብላላ ጉሰነት ብዘውንነን ጥሪት፡ ኣብ ግዜ ዕብላላ ሕርሻ ከኣ ብዘውንኖ እቶት ማሕረሱ ጥራይ እዩ ከብሩን ተፈራህነቱን ዝፍለጥ። እቲ ሕጊ ናይ ከቡርን ሕሱርን ደርቢ ኣብ ዝኾነ ግዜ እቶም እኹል ንብረት ዘለዎም ነቶም ዘይብሎም ይዕብልልዎምን ይምዝምዝዎምን ነይሮም። ሕጂ እንተኾነውን እዚ ርኽክብ እዚ ኣብ መንጎ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ከምኡ ኢሉ ይቕጽል ኣሎ። እንተ እቲ ናይ ዓብላሊ ወይ መዝማዚ ጠባያት ንሓደ ወገን ወይ ዓሌት ነቲ ናይ ምዕብላልን ምምዝማዝን ምጭቋንን ግዳይ ድማ ንካልእ ወገን ምሃብ እምንቶ ግን መሰረት ዘይብሎን ግጉይን ኢዩ። እዚ ማለት ከኣ እቶም ብደቂ ተርቀ ወይ ጠውቅ ዝፍለጡ ብሊን ገዛእቲ ነይሮም፤

እዚ ስለዝኾኑ ድማ ከብቲ ኣይሓልቡን በቶም ጊላታት ጌሮም እናኣሕለቡ ይነብሩ፡ እቶም ብ"12" ነገድ ዝፍለጡ ድማ ኩሎም ጭቁናትን ተገዛእትን ነይሮም ብዝብል ኣቀራርባ ዝቐርብ ሓሳባት ብስነ-ፍልጠታዊ ዓይኒ ክረኤ ከሎ እኹል መረዳእታ የብሉን። ካብ ደቂ ተርቀ ይኹን ካብ "12" ነገድ ጽጉማት፡ ድኻታት ነይሮም ሕጂ ውን ኣለዉ። ንምንባር ዝኣከል ከኣ ቅድም ኮነ ሕጂ ኩሎም ከብቲ ሓሊቦም ይነብሩ። ካብ ደቂ ተርቀ ብውልቀ ሰባት ዘይኮነስ ብደረጃ ዓሌታት ወይ እንዳታት ከብቲ ሓሊቦም ዝነብሩ ነይሮም ሕጂውን ኣለዉ። እንደገና ካብ ክልቲኡ ሸነኽ ሃብታማት ናይ ሕርሻ እቶት ኮነ ናይ ከብቲ ነይሮም ሎሚ'ውን ኣለዉ። እዚኦም ከኣ ደቂ ተርቀ ጥራይ ወይ ደቂ "12" ነገድ ኣይኮኑን ። ኩሎም ወነንቲ ስለዝኾኑ "ደቂ ንብረቶም ደቂ ገንዘቦም" ጥራይ ኢዮም። ኣብ ናይ ምምሕዳር ጠባያት ወይ ኣገባብ ምስ እንምልከት ብሊን ካብ ገለ እዋናት ዘይምእኩል (Decentralized) ኣገባብ ምምሕዳር ዝኸተሉ ዝነበሩ ሕብረተ-ሰብ ይመስሉ። እዚ ማለት ከኣ ብእንዳታት ወይ ቀቢላታት ዝቈሙ ኣሃዳታት ኣለውዎም፡ ነፍሲ ወከፍ እንዳ ወይ ቀቢላ ብሓደ ሲም (ሹም) ይምራሕ። እቲ ሲም ናይ ቀቢላ ናይ ግድን ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ ዝመሓላለፍ ሹመት ስለዘይነበረ ናይ ብሊን ሰዩም (ሹማምንቲ) ንነውሕ ግዜ ካብ ኣቦ ንወዳ እናኣመሓላለፍካ ዝመርሑ ባእታታት የብሎምን። እዚ ማለት ድማ እቶም ናይ ብሊን መራሕቲ ስድራታት ታሪኽ ምስ ናይ ሓባብ፡ በኒ-ዓምር፡ ሃዘጋ፡ ጸዓዘጋ፡ ማርያን ገዛእቲ ስድራታት ምስ ዝነጸጸሩ ኣዝዩ ዝሓጸረ ኢዩ፡- እዚ

ጥራይ ዘይኮነ ኣብ ኣክለጉዞይ ፡ ሰራዮ ፡ ሓማሴን ፡ ሰምሃር ሓባብ ፡ ማርያ ፡ በኒ-ዓምር ፡ ሓደ ጥርኑፍ ሓያል ገዛኢ ኣብ ዝኾነ ግዜ እናተራእየ እንከሎ ኣብ ሰንሒትን ጠውቀን ግን እቶም ብዙሓት ሹማምንቲ (ሰዩም) ከድሊ ከሎ ኣብ ትሕቲ ሓደ ካብኦም ተኣኪቦም ይውሰኑ። እቲ ጥርናፊ ምምሕዳርም ኣብ ግዜ ውግእ ወይ ካልእ ኣገዳሲ ግዜ እንተዘይኮይኑ ኣብ ካልእ እዋን ስለዘይዝውተር በብወገኖም ይመሓደሩ ነይሮም። እዚ ናይ ዘይምእኩል ዓይነት ምምሕዳር ምስቶም ካልኦት ኣብ ላዕሊ ተጠቂሶም ዘለዉ ሕብረተ-ሰብ ክወዳደር ከሎ ዚያዳ ዲሞክራሲያዊ ነይሩ። ኣብ ካልእ ቦታታት ኤርትራ ነዚ ዓይነት ምምሕዳር እዚ ዝኸተሉ ሕብረተ-ሰብ ሳሆ፡ ኩናማ፡ ዓፋር ኢዮም። ገዛእቲ ኢጣልያውያን ነዚ ኣገባብ ምምሕዳር እዚ ንኸቐይሩ ብ1932 ዓ.ም.ፈ. ንብሊን ንሳሆ፡ ንዓፋርን ሓድሓደ ጠቐለልቲ ምስለኔታት ሾመትሎም። ብሓፈሻኡ ግን ብሀዝቢ ተቐባልነት ስለዘይረኽበ ፈሺሉ።

ታሪኽ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ከምቲ ኣብ ላዕሊ ተገሊጹ ዘሎ ምስ ኩሽ ባህሊ ብናይ ሴም ባህሊ ምዕብላል ድፍኢት ስለዝተሓሓዘ ፡ ናይ ምክልኻል ታሪኽ ኢዩ። ከምቲ ዝረአናዮ እውን እቲ ናይ ከረን ወይ ሰንሒት ጨንፈር ናይ ኩሽ ባህሊ ብብሊን ስለዝውከል፡ እዚ ኸኣ ተረፍ ናይ ቀጻሊ ናይ ሴም ዕብላላ ምንቕስቕስ ኢዩ። ናይ ባህሊ ቃልሲ ወይ ናይ ሓደ ባህሊ ብኻልእ ባህሊ ምዕብላል መስርሕ ቃልሲ ስለዘይኮነ ድማ ብሊን ናይ እዚ ሽግር እዚ ተጠቃዕቲ ኮይኖም ይርከቡ። ድሕሪ ናይ ነዊሕ ዘበናት ምክልኻልን ምስ ናይ ሴም ባህሊ ምውህሃድን፡ ብሊን ኣብቲ ብወተሃደራዊ ከላድነቲ (Military Strategy) ካብ

ናይ ግዜና ዓለም መስተንክር ተባሂሉ ብዝፍለጥ ቦታታት ከባቢ ከረን ተኸቢቦም ይርከቡ። እዚ ቦታታት እዚ ብዓቢኡ ንምሉእ ኤርትራ ዘማእክልን ከም ባህርያዊ መተሓላለፍን መከላኸልን ኮይኑ ካብ ልክዕ ንላዕሊ ኣገዳሲ ስለዝኾኑ መብዝሕትኦም ኣብ ኤርትራ ዝተኸየዱ ውግኣት ኣብኡ ተኸይዶም። ነዚ ባህርያዊ ኩነት እዚ ንምርዳእ ዝኣክል ካብ ምብራቃዊ ቆላ ንምዕራባዊ ኤርትራ ንምሕላፍ፡ ምናዳ ምናዳ ኣብ ጽርግያታት ዘይተሰርሑሉ ዘመን ብከረን ጥራይ ምንባሩ፡ ከምኡውን ካብ ደቡባዊ ከበላ ኤርትራ ንሰሜናዊ ጎቦታት ኤርትራ ንምሕላፍ ብጎላጉል ዓንሰባ ጥራይ ምኺኑ ምዝካር ይኣክል።

ኣብ መበል ዓለርተው ትሸዓተ ሚእቲ ዓመት ዘባ ሰንሒት ኣብ መንጎ ሓያላን ዝኾኑ ገዛእቲ ትግራይን ፡ ሓባብን ፡ ገዛእቲ ሰምሃር ዝኾኑ ናይባትን ፡ ማርያን በኒ-ዓምርን ትርኩብ ስለዝነበረት ኣብ መንጎ እዚ ኣቶም ዝግበር ዝነበረ ግርጭታት የላቕያ ነይሩ። እዞም ዝተጠቐሱ ወገናት ኩሎም ወይ ነንሕድሕዶም ከወሩ ወይ ከኣ ንሰንሒት ከወሩ ይዋፈሩ ስለዝነበሩ ንሰንሒት ሜዳ ውግእን (ዓውደ ውግእን) ዕንወትን ይገብሩዋ ነይሮም። እቲ ቀጻሊ ናይ ዕንወት ምንቕስቕሳት ኤርትራ ብ1890 ዓ.ም.ፈ. ብናይ ጣልያን መግዛእቲ ምስ ተጠርነፈት ጥራይ ኢዩ ከዕርፍ ዝኸኣለ።

III ኣብ ኣርባዓታት ዝተራእዩ
ፖለቲካዊ ምንቅስቃሳትን
ኣብ ሕብረተሰብ ብሊን
ዝገደፎ ጽልዋታትን

ድሕሪ ናይ 1941 ዓ.ም.ፈ. ሰዕረት ጣልያን
ናይ እንግሊዝ ወተሃደራዊ ምምሕዳር ምስ ተተኸለ ኣብ
ኤርትራ ሓዲሽ ፖለቲካዊ ምንቅስቃሳት ተራእዩ ። ህዝቢ
ኤርትራ በብዓይነቶም ናይ ፖለቲካ ፓርቲታት (ሰልፊታት)
ንኸምስርት ተፈቐደሉ። ብፍላይ ካብ 1945 ዓ.ም.ፈ.
ጉዳይ ኤርትራ በተን ናይ ሸዑ ዝነበራ ሓያላን መንግስታት
ከረከ ድሒሩውን ኣብ ባይቶ ሕቡራት መንግስታት ከቐርብ
ምስ ተወሰነ፡ ኣብ ኤርትራ ብዙሓት ሰልፍታት ቈይመን ።
እዘን ሰልፍታት እዚኣትን ሸሕጊ ብፖለቲካዊ ዕላማታት
ዝንቀሳቀሳ እንተነበራ ኣብቲ ዕላማኣን ንምብጻሕ ካብቲ
ዝጥቀማሉ ዝነበራ ሜላ ሓደ ሃይማኖት ኢዩ ነይሩ።

ኣብዚ ግዜ እዚ ካብ ዝተጀመራ ሰልፍታት እተን
ኣዚዮን ዝፍለጣን ብፍላይ ኣብ ልዕሊ ህዝቢ ብሊን ንጹር
ኣሰር ዝገደፍን ማሕበር ኣንድነት ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያን፡
ማሕበር ምትእስሳር ኣስላም ኤርትራን (ራቢጣ ኣል
እስላሚያ ኣል ኤርትራያ) ኢዮን። እዘን ሰልፍታት እዚኣን
ዝበዘሕ ኣካል ናይ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ዝሓዘን ምእንቲ
ጥቑቕ መን ንብሊን ናይ ግድን ኣብ ክልተ ከምዝምቀል ዝገበራ

ነይረን። ማሕበር አንድነት መጀመርያ ሃይማኖት ክርስትና ምርኮስ ብምግባር፡ ካልኣይ ድማ ነቲ ብሊን ካብ ላስታ ዝመጹን ካብ ኣገው ዝውለዱን ኢዮም ዝብል ናይ ኣፍ ታሪኽ ብምጥቃም ኣብ ውሽጢ ብሊን ተንቀሳቂሶም ። ብሊን ኣብ ከባብን ውሽጥን ከተማ ከረን ብብዝሒ ስለዝርከቡ ማሕበር አንድነት ንዕኦም ሰሪዕካ ንኻልኦት ምግጣም እቲ ቐንዲ እስትራቴጂኦም ገበርዎ። እዚ ስለ ዝኾነ ድማ መሪሕነት ጨንፈር ከረን ናይ ማሕበር አንድነት ብዕብላላ ናይ ብሊን ማለት ደጀዝማኛ እምባዮ ሃብተን ፡ ደጀዝማኛ እድሪስ ልጃምን፡ ፊተውራሪ ስፋፍ ህያቡን ከምዝቀውም ተገብረ ። መብዝሕትኡ እቲ ክርስቲያን ዝኾነ ወገን ናይ ብሊን ድማ ናይ ግድን ኢዩ ኣብዚ ማሕበር እዚ ክስራዕ። እዚ ማሕበር እዚ ንኢትዮጵያውነትን ክርስትናን ዘይምቐባል ከም ክሕደት ይቈጽርን ይምህርን ስለዝነበረ ነቶም በዚ ማሕበር እዚ ዝኣምኑ ህዝቢ ብሊን ካብ ኣሕዋቶም ክፈልዮም ጀመረ ።

አንጻር ማሕበር አንድነት ንኣስላም ብምውካል ናይ ኤርትራ ኣስላም ምትእስሳር ፓርቲ ብ1946 ዓ.ም.ፈ. ኣብ ከተማ ከረን ተመስሪታ። መደበራ እውን ኣብኡ ብምግባር ኣብ መላእ ኤርትራ ክትንቀሳቀስ ጀመረት። ከረን ንሰምሃርን፡ ሳሕልን፡ ባርካን፡ ስለእተማእክል ከኣ ዝመቐኑት መደበር ኮነት፡ ኣብዚ ነቲ ኣስላም ዝኾነ ኣካል ሕብረተ-ሰብ ብሊን እዛ ፓርቲ እዚኣ ልክዕ ብኣንጻር አንድነት ብእስልምና ብምስባኽን ምስራዕን ቁብቲ ዝተረፈ ኣካሉ ፈለየቶ። ናይ ኤርትራ ምትእስሳር ኣስላም ላዕላዋይ

ሐላፊ ሲዲ በክሪ ስለዝነበረ ድማ አንጻራ ምስላፍ ካብ ሃይማኖት እስልምና ምሽፋት ማለት ኢዩ ነይሩ። በዚ ዝኣክል እቲ ብሃይማኖት እስልምና ዝኣምን ወገን ጠውቀን ብሃይማኖት ክርስትና ዝኣምን ወገን ተርቀን ንኸመቓቐልን ክሰሓሓብን ናይ ግድን ኮነ ። እዚ ብናይ ኤርትራ ናይ ፖለቲካ ሸግር ዝወረደ ጸገም ኣብ ኩሉ ኤርትራ እኳ ዝነበረ እንተኾነ ብሓፈሻኡ ኣብ ደቡባዊ ክበላ ኤርትራን ምዕራባውን ሴሜናውን ከምኡ ውን ብምብራቓዊ ኤርትራ ምስ ዝነበረ ከተነጻጽሮ እንከሎኻ እቲ ናይ ከረን ፍሉይነት ነይሩዎ ። እዚ ማለት ድማ እቶም ኣብ ካልእ ቦታታት ዝነበሩ ኤርትራውያን ምስ ምሉእ ዓለቶም ወይ እንድኦም ወይ ዓዶም ኣብ ኣንድነት ወይ ኣብ ምትእስሳር ኣስላም ኤርትራ ንኸኣትዉ ዘጸግሞም ኣይነበረን።

እቶም በዚ ምምቓል ናይ እዘን ክልተ ፓሊቲካዊ ማሕበራት ዝተጨነቑን ናይ ኤኮኖሚ ሸግሮም ክፈትሑ ዝደለዩን ማለት ናይ ወታሃደራዊ ኣገልግሎት ደሞዝ ይኹን ጡሮታ ምእንቲ ክረኽቡ ካብ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ይኹኑ ካልኦት ሕብረተ-ሰብ ኣብ ናይ ሓዳስ ኤርትራ ምእንቲ ኢጣልያ (ፕሮ ኢጣልያ) ተሰሊፎም ። መብዛኦትኦም ኣባላት ነጻ ኤርትራውን ኣብ ከባቢ ከረን ምንባሮም ይንገር። ነዚ ጉዳይ እዚ ኣልዲሉ ክጽሕፍ ከሎ ትራቫስክስ ዝበሃል እንግሊዛዊ ኣመሓዳሪ ከረን ዝነበረ "ማሕበር ሓዳስ ኤርትራ ምእንቲ ኢጣልያ ዝበዘሑ ኣባላታ ካብ

ደንከል፡ ሳሆ፡ ብሊን፡ ኩናማ ባርያ (ናራ) ነይሮም " ይብል። ናይ ሓዳስ ኤርትራ ምእንቲ ኢጣልያ መደበር'ውን እንግሊዛውያን ኣብ ኣስመራ ንኸይክፈት ከልኪሎምም ስለ ዝነበሩ ኣብ ከረን ንኸኸውን ተገዲዶ ነበረ። እዚ ማለት ከኣ ምንቕስቕሳት እተን ቀንዲ ተጻረርቲ ዝኾና ፓርቲታት ማለት ማሕበር ኣንድነት፡ ምትእስሳር ኣስላም፡ ሓዳስ ኤርትራ ምእንቲ ኢጣልያ ውድድረን ኣብ ከተማ ከረን ኣተኮሩ ነይሩ ማለት ኢዩ።

ኣብ ግዜ ናይ ፖሊቲካ ፓርቲታት ውድድር ከምቲ ኣብ ላዕሊ ተዘርዚሩ ዘሎ መብዝሕትኡ ሕብረተሰብ ብሊን ኣብ ኣንድነትን ምትእስሳር ኣስላምን ተመቐሉ ስለ ዝነበረ፡ ናይ ነፍሲ ወከፍ ፓርቲ ሰብ ብረት ወይ ሚሊሽያ ምስ ተሰርዐ ሰንሒት ምስ ናይ ኣንድነት ሚሊሻ ብረት ክሕዙ ከለዉ፡ ደቂ ጠውቀ ድማ ምስ ምትእስሳር ኣስላም ኤርትራ ብረት ከዓጥቁ ጀሚሮም። ኣብ ከምዚ ዝበለ ኩነታት ናይ ነፍሲ ወከፍ ፓርቲ ሚሊሻ ንኣባላት ኣንጻሩ ዝኾና ፓርቲታት ከሃድን ይግደድ ስለ ዝነበረ ብዙሕ ግርጭታት ይርከብ ነይሩ። ኣንጻር ፓርቲ እተባህሉ ሰባት ምቕንጻል፡ ከብቲ ምዝማት፡ ጀራዲን ምንዳድ ምብስባስ ወዘተ ይፍጸም ነይሩ። ኣብዚ ናይ ሸፍትነትን ምቅትታልን ግዜ ዝተፈጸሙ

ብዙሐት ጉዳያት ነቲ ድሒሩ ኣብ ግዜ ፈደረሽንን ሰውራ
ኤርትራን ዝተረኸቡ ምዕባሌታት ብኣሉታ ይኹን በኣወንታ
ንኸጸልዎም ባህርያዊ ነይሩ ።

እዚ እዋን እዚ ኤርትራ ብፈደረሽን ምስ ኢትዮጵያ እተቋረነትሉ ድሒራ ድማ ኢትዮጵያ ነቲ ፈደረሽን ኣፍሪሳ ንኤርትራ ሓንቲ ክፍሊ ምምሕዳር ኢትዮጵያ ዝገበረትሉ ኢዩ ። ብሓፊሻ ክረኣ ከሎ ኣብ'ቲ ግዜ እቲ ብውክልና ፓርቲታት ዝግበር ዝነበረ ውድድራት እናቐሃመ ዝኸደሉ፡ ነፍሲ ወከፍ ኣባል ሕብረተ-ሰብ ኤርትራ ድማ ብናቲ ሓርኮትኮት ኣብ ስልጣን ክድይብ ወይ ካብ ስልጣን ዝሓዙ ወገናቱ ክጥቀም ዝቃለሰሉ ሰዓት ኢዩ ነይሩ ። እዚ ስለዝኾነ'ውን መንግስቲ ኢትዮጵያ ብዓሌት ይኹን ብሃይማኖት ፍልልያት እናፈጠረት ንዘድለይዋ ኣብ ሓላፍነት ከተምጽእ ንዘየድለይዋ ከኣ ተርሕቕ ነይራ ። ሓደ ዓቢ መስርሕ ናይ ኢትዮጵያ ውዲታት ዝካየደሉ ዝነበረ እቲ ኣብ ኣባልነት ባይቶ ኤርትራ ዝግበር ዝነበረ ምርጫታት ኢዩ ። ብዝኾነ ይኹን ምስ ማሕበር ኣንድነት ዝነበረ እንተዘይኮይኑ ካልእ ከምዘይምረጽ እናተወሰነ ፡ ካብ መምሪሒ ናይ ኣንድነት ሓለፍቲ ዝወጸ ዘበለ እናተገለፈ እቲ ምርጫታት ይካየድ ነይሩ ። እቲ ኣገባብ ናይ ምርጫ ቀጥታዊ ዘይኮነስ ብተዘዋዋሪ ኢዩ ነይሩ ማለት እቶም ህዝቢ መጀመርያ ናይ ምርጫ ወከልቶም ይመርጹ፡ ቀጺሎም ድማ እቶም እተመርጹ ልኡኻት ነቲ ኣባል ባይቶ ይመርጹ ። በዚ ዝኣክል ከኣ ናይ ሓደ ወይ ክልተ ሰባት ውሳኔ ኮይኑ ይተርፍ ነይሩ ። ንልኡኻት ባይቶ ኤርትራ ምርጫታት ኣብ ዝግበርሉ ዝነበረ ግዜ ብሊን ብኸልተ ኣባላት ባይቶ ክውከሉ ተወሲሉ ነይሩ ። በዚ መሰረት ከኣ ሓደ ካብ ጠውቀ ሓደ

ድማ ካብ ተርቀ ይምረጹ ነበሩ ። እቲ ናይ ኢትዮጵያ ናይ ምርጫ ውዲታት ኣብ ውሽጢ ከተማ ከረንን ከባቢኣን ብግልጺ ይርእ ነይሩ ። እቲ ናይ ወገን ጠውቀ ልኡኽ ዝኾነ ዓበ ነይሩ ባይቶ ኤርትራ ካብ ዝጅምር ብተደጋጋሚ ይምረጽ ነይሩ። ኣብ ሰንሒት እንተርኤና ብምልኡ ህዝቢ መጀመርያ ሸድሸተ ናይ ምርጫ ሓለፍቲ ክመርጽ ይፍቀደሉ ነይሩ ። ካብዚኣቶም እቶም ኣርባዕተ ደቂ ተርቀ ከኾኑ ከሎዉ እቶም ዝተረፉ ግን ናይ "12" ነገድ ወከልቲ ነይሮም ። ነቲ ምርጫታት ኮነ ካልእ ናይ ኢትዮጵያ ረብሓታት ከም ላዕላዎት ተቐጻጸርቲ ዝነበሩ ደጃዝማቾ እምባዩ ሃብተን፣ ደጃዝማቾ እድሪስ ልጃምን፣ ፊተውራሪ ስፋፍ ህያቡን ስለዝነበሩ እሞ ኩሎም ካብ ወገን ደቂ ተርቀ ብምንባሮም ናይ ነገድ ወገን ተጃውሞ የርእዩ ነይሮም ። ኮይኑ ግን ኩላቶም ኣባላት ማሕበር ኣንድነት ስለ ዝነበሩ በቲ ናይ ኢትዮጵያ መምርሒ ክቐየዱ ይግደዱ ነይሮም ። ኣብዚ ኩሎ ግዜ ዝልዓል ዝነበረ እቶም ወገን "12" ነገድ ከምቶም ወገን ደቂ ተርቀ ብሸድሸተ ነናይ ዓሌቶም ሹማምንቲ ዝመርሖም ዝነበሩ፣ ንላቶም'ውን ብናታቶም ሹመኛ ወይ ሓላፊ ንኸምርሑ ይሓቱ ነይሮም ። ኣብዚ ጉዳይ እዚ እቶም ሓለፍቲ ናይ ኣንድነት ማሕበር ዝኾኑ ደቂ ተርቀ ብሓደ ወገን ነቲ ናይ "12" ነገድ ምንቕስቓስ ምስቲ ናይ ምትእስሳር ኣስላም መራሒ ዝነበረ ናይ ኢብራሂም ስልጣን ምንቕስቓስ የተሓሕዝዎ እሞ ይጸረርዎም ነበሩ ። በቲ ሓደ ወገን ድማ ሓለፍቲ ምንቕስቓስ 12 ነገድ ኣባላት ማሕበር ኣንድነት ጥራይ

ዘይኮነስ ከም ግራዝማች ዮሴፍ ምሕጹንን፡ ሃብታም (ሚልዮነር) ኪዳነ ኣድጎይን ዝነበሩዎም እም ንሃይለስላሴ ብቐረባ ዝፈልጡ ስለ ዝኾኑ ክዕብልልዎም ወይ ብሕቡእ ክገጥሙዎም ከምዘይክእሉ ስለዝፈልጡ፡ ምስኣቶም ብሕቡእ ኣብ ስምምዓት ኣተዉ ። ድሕሪ ናይ ነዊሕ ህልኸን ምውድዳርን ድማ "12" ነገድ ልክዕ ከምቶም ደቂ ተርቀ ብናቶም መራሒ ክምርሑ ፡ ግብሪ ኮነ ካልእ ናይ መንግስቲ ጉዳያትውን በዚ ሓላፊኦም ገይሮም ንኸሳልጡ ከምዝፍቀደሎም ብደጃዝማች እምባዩን ፊተውራሪ ስፋፍን ቃል ተዋህቦም ። እዚ ክኸውን ናይ ግድን ዝኾነ ድማ ኣብ ናይ ባይቶ ኤርትራ ናይ መጨረሻ ምርጫ ደጅዝማች እድሪስ ልጃምን ፊተውራሪ ስፋፍን ተገራጭዮም ስለ ዝነበሩ እም ኣብ ክንዲ ስፋፍ ሂያቡ ተጻራሪ ኢትዮጵያ ዝኾነ ሕመድ ኢብራሂም ነበራይ ኣብ ባይቶ ክምረጽ ብደጃዝማች እድሪስ ልጃም ይድገፍ ስለ ዝነበረ ኢዩ ። ኣብዚ ካብቶም ኣርባዕተ መረጽቲ ደቂ ተርቀ ክልተ ድምጺም ንሕመድ ኢብራሂም ነበራይ ክህቡ ከሎዉ እቶም ንስፋፍ ዝድግፉ ክልተ ጥራሕ ኮኑ፡ በዚ ምክንያት እዚ ከኣ ናይ "12" ነገድ ክልተ ድምጺ ወሳኒ ነይሩ ። እዚ ድምጽታት እዚ ክልቲኦ ንስፋፍ ክወሃብ "12" ነገድ ድማ ከምቲ ዝተባህለ ናቶም ምስለኔ (ሲም) ክህልዎም ምስ ደጃዝማች እምባዩ ተሰማማዑ ። በዚ ድማ ብመስከረም 1962 ዓ.ም.ፈ. ግራዝማች ዮሴፍ ምሕጹን ምስለኔ "12" ነገድ ኮይኑ ተመርጸ ። ቅድሚ እዚ ግዜ እዚ ኣብ ብሊን ናይ ሰንሒት ሸድሸተ ምስለኔታት (ሰዩም) ጥራይ ዝነበሩ ድማ ንመጀመርያ ግዜ ሸውዓተ ክኾኑ ክኢሎም ።

ከምቲ ተጠቓቑ ዘሎ ኣብ ሰንሒት ኣብ ርእሲ እቶም

አቸዲሞም ዝነበሩ ሸድሸተ ምስላኔታት ደቂ ተርቀ
 ሓደ ናይ ነገድ ብምውሳኽ ሸውዓተ በጺሖም :: ኣብ ወገን
 ጠውቀ ዝነበሩ ካብ ቅድም ትሸዓተ ነይሮም በቲ ዝነበርዎ
 ቊጽሪ ድማ ቀጺሎም :: ነፍሲ ወከፍ ሲም (ምስላኔ)
 ንሓደ ዓሌት ዝውክል ስለ ዝነበረ እቲ ናይ ምምሕዳር
 ስርሑ ናይ መሬት ደረት ኣይነበሮን :: እቶም ንሱ
 ዝውክሎም ዓሌት ኣብ ዘለዉ ኣሊዮም ግብሪ ንምኽፋል
 ይኹን ጉዳያቶም ንምቅናዕ ኣብቲ ሲም ዝርከቦ ቦታ
 ከመላለሱ ግዳዳት ነይሮም :: እዚ ኣብ ክንዲ ብናይ መሬት
 ኣሃዱ (Territorial unit) ብናይ ዓሌት ኣሃዱ (Tribal
 unit) ዝቆመ ናይ ምምሕዳር ኣገባብ ብባህሪ ኣሸጋርን፡
 ንምክያዱ ዘጸግምን ነይሩ :: እዚ ማለት ድማ እቶም ጉዳይ
 ወይ ናይ ፍርዲ ክርክር ዝነበሮም ሰባት መነባብርኦም ኣብ
 ሓደ ቦታ እኳ እንተኾነ ብዓሌት ግን በበይኖም ስለ ዝኾኑ
 "ብዳኛይ" እናበሉ ንፍርድን ሃሸምግልናን ንነንበይኑ ቦታን
 ዓድን ክኸዱ ይግደዱ ነይሮም :: እዚ ጥራይ ዘይኮነ መን
 ከምዝሸምግሎም ወይ ከኣ ኣየናይ ሲም ከምዝዳንዮምውን
 ዓቢ ሸግራት የምጽእ ነይሩ :: ምስላኔታት ወይ ሰየም ኣብ
 ናይ መሬት ምምቃል ወይ ምሃብ ዓቢ ስልጣን ክህልዎም
 ጀሚሩ :: ዝኾነ ይኹን ስፍሓት መሬት ንሓዲስ መሬት
 ዝደሊ ንምሃብ እቲ ሲም ምስ ጭቃታቱ ኮይኑ ይውስኖ ::
 ብተወሳኺውን ካብ ግዜ እንግሊዝ ጀሚሩ እቲ ሲም
 ዕብየቱን እቶቱን በቲ ከም ግብሪ መሬት ናብ መንግስቲ ዝኣቱ
 እቶት ጥራይ ኢዩ ዝምዘን :: ኣብ ዓመት ካብ ዝኣቱ ግብሪ
 10% ነቲ ሲም ስለ ዝወሃብ እቲ ሲም ብዝከኣል ብዙሓት
 ሓረሰቶት፡ ገባር ክህልውዎ ይደሊ :: እዚ ጥራይ ዘይኮነውን
 ዝለዓለ ጉቦ ዝኸፈለ ዘበለ መሬት ከወሃቦ እቲ ናይ ሲም

ጥቅሚ ሰለዝኾነ እንተዳኣ ክኸፍል ዝኸእል ኮይኑ ፡ ዝኾነ ካብ ካልእ ዓዲ ዝመጸ ገባር ማለት ካብ ብሊን ወጻኢ ዝኾነ ካብቲ መሬት ዶመንያለ መሬት ምውሳድ ክኸእል ጀሚሩ ። በዚ መንገዲ እዚ ብዙሓት ካብ ኣውራጃ ሰምሃር ይኹን ሳሕል ዝመጹ ገባር መሬት ምውሳድ ክኢሎም ። እቶም ነዚ ክቃወሙ ወይ ክኸፍሉ ዘይከኣሉ ብሊን ግን ገባርካን ጋሽን ይስደዱ ነይሮም ።

ሀ. ምጅማር ብረታዊ ቃልስን ህዝቢ ብሊንን

ብረታዊ ቃልሲ ህዝቢ ኤርትራ መቀጸልታ ናይቲ ፖለቲካዊ ቃልሲ ኢዩ ነይሩ። ስለ ዝኾነ ድማ እቲ ብፖለቲካዊ ፍልልያት ዝመጸ ዘይምትእምማናትን ዕንቅፋትን ነቲ ብረታዊ ቃልሲውን ክጸልዎ ናይ ግድን ኮይኑ። ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ምንቅስቃሳቱ ኣብ ኣውራጃ ባርካ ኣብ ዝጀመረሉ እዋን ኣብ ከባቢ ከረንውን ዳርጋ ብኡንቡኡ ተጀሚሩ። ካብ ምጅማር ኣትሒዙ ድማ እቲ ናይ ሃይማኖት ጸገማት ገጢሞዎ ።

እቶም ኣብ መጀመርያ ግዜ ፖለቲካዊ ጽልዋ ሃልይዎም ክስለፉ ድልዋት ዝነበሩ ኣካል ብሊን ብብዝሒ ካብ ጠውቀ ነይሮም ። እዚ ክኸውን ዝኸኣለ ከኣ ካብ 1952 ዓ.ም.ፈ. ኣትሒዙ ኣብ ናይ ሱዳን ናይ ጡጥ ሕርሻታት ዝሰርሑ መንእሰያት የድልዩ ስለ ዝነበሩ መንግስቲ እንግሊዝ ድሒሩውን መንግስቲ ሱዳን ካብ ወረዳ ጠውቀ ኣብ ዓመት ዳርጋ ሸድሸተ ሸሕ ዝኾኑ ኣጓብዝ ብኡንትራት ይወስዱ ብምንባሮም እቶም ኣብ መጀመርያ ብረታዊ ቃልሲ ምንቅስቃስ ክጽንበሩ ዝኸኣሉ እዞም ዝተባህሉ መንእሰያት ኢዮም ። ኣብ ከተማ መደንን፣ ሓሳሒሳን ኣብ ኣኼባታት ናይ ተ.ሓ.ኤ. ዝካፈሉን ዝዋሰኑን፣ ካብ ሱዳን ንኤርትራ እናተመላለሱ ኩሉ ዘድሊ ጉዳያት ዝግንዘቡ ብምንባሮም ኣብቲ ብረታዊ ቃልሲ ብቀሊሉ ክሕወሱ ክኢሎም ። ብሊን ቤት ጠውቀ ዳርጋ ብምልኦም ኣብ ሃይማኖት እስልምና

ዝኣምኑ ስለ ዝኾኑ ኣብ ርእሲኡውን እቲ ንሱዳን ዝመላለሰ ሰራሕተኛ ኣስላማይ ክኾውን ወይ ድማ ከም ኣስላማይ ክቀጽር ናይ ግድን ስለ ዝነበረ ኣብቲ ናይ መጀመርያ ግዜ ብረታዊ ቃልሲ ዝተሓወሱ መንእሰያት ሃይማኖት እስልምና ዝኸተሉ ክኾኑ ግድን ኮነ ። እዚ ስለ ዝኾነ ድማ ንመጀመርያ ግዜ ብረት ዓጢቆም ኣብ ከባቢ ከረን ዝንቀሳቀሱ ዝነበሩ ኣባላት ተ.ሓ.ኤ. ዝበዘሙ ኣስላም ነይሮም ። ኣቐዲሙ ተገሊጹ ከምዘሎ እታ ኣንጻር ማሕበር ኣንድነት ደው ኢሎም ካብ ዝቃወሙ ዝነበሩ ተራኣዪት ዝነበረት ፖለቲካዊት ማሕበር ኣል ራቢጣ ኣል እስላሚያ ስለ ዝነበረት ኣብ መጀመርያ ኣብ ምጅማር ብረታዊ ቃልሲ ኤርትራ እቲ ኹሉ ንኢትዮጵያ ዝጻረር ዘበለ ሓይሊ ራቢጣ እናተባህለ ይጽዋዕ ነይሩ ። ቀዲሉ ድማ እቶም ኣባላት ተ.ሓ.ኤ. ከምቲ ዝጠቀስኩም መብዛሕትኦም ኣብ ሃይማኖት ኣስላም ስለ ዝነበሩ እቲ ብረታዊ ቃልሲ ኤርትራውን ኣብ መጀመርያ ዓመታቱ ከም ናይ ኣስላም ምንቅስቃስ ተፈሊጡ ። ብዙሓት ደቂ ሰንኢት ድማ ከምቲ ተገሊጹ ዘሎ ኣባላት ኣንድነትን ክርስቲያንን ስለ ዝነበሩ ነቶም ኣብ ተ.ሓ.ኤ. ዝርከቡ ኣሕዋቶም ብሰጋእታ ይምልከትዎም ነይሮም ። እዚ ንናይ ኢትዮጵያ ሓለፍቲ ጽቡቕ ዕድል ስለ ዝኸፈተ ከኣ ከም ሓቂ ኮይኑ ንኸእመን ናይ ኢትዮጵያ ፕሮፓጋንዳ ብኹሉ ሓይሉ ጸዓረ ። ገለ ገለ ባእታታት ደቂ ተርቀ ብስብከት ናይ ኢትዮጵያ ይኹን ምጣኔ ሃብታዊ ሽግሮም ንምፍታሕ ብቐሊሉ ኣብ ኮማንድስን ሚሊሻን ተሰለፍ ። እቲ ፖለቲካዊ ሃዋህው ከምዚ ዝተጠቅሰ ስለ

ዝነበረ ድማ እቲ ሓርነታዊ ውግእ ኣንጻር ኢትዮጵያ ዝካየድ ዝነበረ ኣብ መንጎ ክልተ ኣካላት ሕብረተሰብ ብሊን ዘይምቹእ ኩነታት ፈጠረ :: ግዜ እናሓለፈ እቲ ፖሊቲካዊ ፍልልይ ምስ ኢትዮጵያ ዋራይ ምኃኑ እናተነጸረ ምስ ከደ ግን : እቲ ኣብ መንጎ ብሊን ዝነበረ ፍልልይ እናቐሃመ ከይዲ ::

ኣብ ግዜ ብረታዊ ቃልሲ እቲ ምንቅስቃስ ናይ ተ.ሓ.ኤ. እናበርተፀ ምስ ከደ እሞ ገጠራት ኣውራጃ ሰንሒት ኣብ ትሕቲ ቍጽጽር ናይ ሰራዊት ሓርነት ምስ ኣተወ ኣብቲ ባህላዊ ኣገባብ ምምሕዳር ሕብረተ-ሰብ ብሊን ርኡይ ለውጢ ተገብረ :: ከምቲ እተጠቐሰ : ቅድሚ ብረታዊ ቃልሲ : እቲ ናይ ምምሕዳር ኣገባብ ብቐቢላዊ ክሊ ይኸይድ ነይሩ :: ምስ ቅርጻ-ምድራዊ ክሊ ስለ ዘይዛመድ ድማ ንዝምራሕ ኮነ ንዝመርሕ ዓቢ ጸገም የስዕብ ነይሩ :: ኣብ ግዜ ብረታዊ ቃልሲ ግን ተ.ሓ.ኤ. ነቲ ገጠር ኩሉ ኣብ መሪታዊ ክሊ ክፋፊላ ብእተመርጹ ሸማገለታት ዓዲ ከምዝመሓደር ገበረቶ :: እቶም ናይ ቀቢላታት መራሕቲ ግን እዚ ስጉምቲ እዚ ንጠቐሞም ስለ ዝጸረር ካብ ገጠር ንከተማ ከረን ሃዲሞም ኣብኡ ክቐመጡን ኣብኡ ኰይኖም ኣብ ጸላኢ ዘዋፈሮም ስራሓት ክዋፈሩውን ናይ ግድን ኢዩ ነይሩ :: ኣብ ከተማ ተቐሚጦም ገና ኣብ ገጠራት ምስ

ዝርከቡ ርኽክባት ብምግባር ስርሖም ዝቐጽሉ ዝነበሩ ሰዩም (ምስለኔታት) ብጸጥታ ናይ ተ.ሓ.ኤ. ይህደኑ ነይሮም ። ብዙሓት ካብኦም ውን ተቐንጺሎም ። ከም ውዕውዕ ናይዚ ኩነታት እዚ ግዳይ ዝዘከሩ ግራዝማቸዎቹ ሶፊፍ ምሕጹን ናይ 12 ነገድ ምስለኔነን ካብሎሪ ዓበ ነደል ናይ ብሊን ቤት ጠውቀ መራሕን ይርከብዎም ። ካልኣት ብዙሓት ኣባላት ብሊን ኣብዚ ግዜ እዚ ብብዙሕ ምኽኒያታት ከም ዝተቐንጸሉ በሩህ ኢዩ ። እቲ ናይ ካብሎሪ ዓበን ግራዝማቸዎቹ ሶፊፍን ግን ፍልይ ዝበለ ጽልዋ ኣብ ናይ ብሊን ዝምድናታት ከገድፍ ከኢሉ ። መራሕቲ ገዛእቲ ኢትዮጵያ ንሞት እዞም ክልተ ሰባት ሓደ ግዜ ብሃይማኖት፡ ካልእ እዋን ከኣ ብዓሌት እናተርጎሙን እናኣመኸነዩን ከጥቀሙሉ ይጽዕሩ ነይሮም ። እቲ ኢትዮጵያውያን ንጠቅሚ ፖለቲካኦም ዝፈጠርዎ ሕማቕን ፈላላይን እምነት ከላብ ሎሚ ኣሰራቲ ካብ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ኣይጠፍኦን ። እዚ ኣሉታዊ ናይ ጸላኢ ነፍሒ ዝገደፎ ቅርሕንታትውን ሓሓሊፍ ኣብ መንጎ ብሊን ዘይምርድዳእ ምኽንያት ክኸውን ይረኣ። ኣብ ግዜ ብረታዊ ቃልሲ ከምዚ ዝኣመሰለ ስጉምታት ኣብ መላእ ኤርትራ ይካየድ ምንባሩ ፡ ዘምጸኦ ጠንቂ ድማ እቲ ማእከላይ ፖለቲካዊ ግርጭት ምስ ኢትዮጵያዊ ጸላኢ ዝነበረ ምኽኒ ጥራሕ ከንርዳእ ይግባእ።

ሀ። መደምደምታ

መበቁል ሀዝቢ ብሊን ልክዕ ከምቲ ዝተረፈ ሀዝቢ ኤርትራ ወይ ቀርኒ ኣፍሪቃ ካብ ሓማዊ ወይ ኩሻዊ ሀዝቢ ኣፍሪቃ ኮይኑ ብሌማዊ ባህሊ ዝተዓብለለ ኢዩ። እዚ ምኽኒብ ብክውንነት ዘሎ ባህሉን መልክዑን ይርከብ። እንደገና እዚ ዓይነት ታሪኻዊ ትንተና ንብሊን በይኖም ዝፈልዮም ወይ ንብሕቶም እተዋህበ ኣይኮነን። እቲ ናይ ሓማውያንን ሌማውያንን ባህሊ ምትሕውዋስ ንኹሉ ኣብ ምዕራባዊ ወገን ገማግም ቀይሕ ባሕሪ ዝርከብ ኣህዛብ ዝትንክፍን ኣብዚ ቦታታት እዚ ብቐጻልነት ዝኸይድ ዘሎን ኢዩ። ውጽኢት ምትሕውዋስ ናይ ሓማውያንን ሌማውያንን ባህሊ ድማ ንሓዲሽ ወለዶ ብሊን ጥራይ ዘይኮነ ንኹሉ ሓዲሽ ወለዶ ቀርኒ ኣፍሪቃ ዘቐውም ዘሎ ኢዩ።

ኣብዚ ናይ ባህልታትን ልምድን ምትሕውዋስ መስርሕ እዚ ንብሊን ብፍላይ ዝምልከት ጉዳይ እንተልዩ ሀዝቢ ብሊን ጌና ነቲ ንጹህ ኩሻዊ ባህሊ ዘየጥፍኡን እቲ ናይ ሌማዊ ባህሊ ልዕልነት ወይ ዓብላልነት ኣብዚ ግዜ እዚ ብብሩህ ይትንክፎም ምህላዉን ኢዩ። ብኸልእ ኣዘራርባ እቲ ድሮ ብባህሊ ሴም ዝተዓብለለ ናይ ኩሽ ወገናት እሞ ሎሚ ብጭራሽ ኣብ ናይ ሴም ባህሊ ዝተቈጸረ ወገናት ሀዝቢ ኤርትራ ሎሚ ነቲ ተሪፍ ዘሎ ፍሉይ ናይ ኩሽ ባህሊ

ብሊን ይሃስዮ ኣሎ ማለት ኢዩ ። ህዝቢ ብሊን እምበኣር ሎሚ ኣብ መንጉኡ ናይ ዘይምስምማዕ ሃዋህው ወይ ርኡይ ግርጭታት እንተ ተራእዮ ካብ ንግድ ሕዳዊ ዝፈልዮ ዝኾነ ይኹን መሰረታዊ ፍልልይ ኣሊይዎ ዘይኮነስ ብዓቢኡ እቲ ባህሉ ናይ ውሑዳት ወገናት (Minorities) ኤርትራ ብምኽኒት ናይ ግድን ኢዩ ምስቲ ናይ ባህሊ ምትህልላኽ ገለ ሸነኽ ናብ ጳይ : እቲ ዝተረፈ ሸነኽ ከኣ ናብ ካልእ ምጽጋዕ ክደልን ወለዶ ክጽብጽብን ። እቲ ኣብ ውሽጢ ብሊን ዝለዓል ብገለ ፍልልያት ዝነቅል ጸገማት ዳርጋ ብማዕረ እቲ ብደገ ዝገጥሞም ዘሎ መጥቃዕቲ ኢዩ ክልለ ዝኽእል ። ጳይ ህዝቢ ወይ ሕብረተ-ሰብ ዝልለዮሉ ብባህሉ ፡ ብኤኮኖሚያዊ ኣነባብርኡ ፡ ብስእለ ምድራዊ ክሉ ፡ ብዘኸብሮም ባህላዊ ጠባያቱን ፡ ልምድታቱን ፡ ሕግታቱን ኢዩ ። በዚ ወገን እዚ እንተ ተዓዘብና እምበኣር ኣብ መንጎ ሕብረተ-ሰብ ብሊን ዝኾነ ይኹን ፍልልይ የልቦን ። መንነት ብሊን ኣብዚ ከምዚ ዝተባህለ ኩነት ዝምርኮስ ብምኽኒት ፡ ዘይነበረ ዝኾነ ናይ ገለ ግዝያት ናይ ስምዒታውያን ምልዕዓላት ንጉድኒ ገዲፍና ብጳይነት ንህላዌ ባህልናን መሰልናን ክንከላኸል ይግባእ ። እዚ ማለት ድማ ብዓቢኡ ንህላዌን ክብርን ሃገርና ይከላኸል ማለት ኢዩ ።

እዚ “መቐለን ሕብረሰባዊ ርኽኽብን ህዝቢ ብሊን” ዝበሃል ናይ ሰውእ መምህር ሚካኤል ጋብር መጽሓፍቲ ብፍቃድ ናይ ቤተሰቡ፣ ብ“ዳበሪ ዶት ኦርግ” ዝበሃል ናይ ብሊን ቋንቋን ባህልን መርበብ ሓበሬታ ዝተቀድሖ እዩ።

Scanned copy of the original book of martyr Michael Ghaber by the permission of his family.
Scanned pdf.doc. By Blin Language Forum, daberi.org, 2012